SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XXII 1957 ČÍSLO 5

K PROBLÉMU POMOCNÝCH SLOVIES

Jozef Ružička

S pojmom pomocné sloveso sa stretávame v syntaxi aj v morfológii. V chápaní významu a funkcie jednotlivých pomocných slovies sa však náhľady veľmi rozchádzajú.

V morfológii sa za pomocné slovesá obyčajne pokladajú tie, pomocou ktorých sa tvoria analytické (zložené) tvary slovesné. Konkrétne v slovenčine sa hovorí o pomocnom slovese *byť* pri výklade budúceho času nedokonavých slovies, ďalej pri výklade minulého času a podmieňovacieho spôsobu všetkých slovies ako aj pri výklade tvarov trpného rodu. V iných jazykoch sa takto chápu rozličné slovesá, napr. v nemčine slovesá *werden, sein, haben,* ktoré sa používajú na tvorenie analytických slovesných tvarov.

Treba sa spýtať, aký význam majú tieto slovesá.

O lexikálnom význame týchto slovies v rámci analytických tvarov nemožno hovoriť. Ich význam je čisto gramatický — sú to samostatné gramatické morfémy,[1] ktoré síce etymologicky súvisia s istými plnovýznamovými slovesami, ale ktoré celkom stratili svoj lexikálny význam. Napr. v tvaroch *budem písať, ich werde schreiben* slová *budem, werde* nemajú nijaký význam existencie, ale sú iba výrazivom gramatických významov — kategórií osoby, čísla, času a spôsobu.

Takéto pomocné slovesá možno nazvať pomocnými iba z hľadiska morfológie, pretože sa pomocou nich realizuje istý postup pri tvorení gramatických tvarov. Keďže však celá táto vec patrí do oblasti gramatickej formy (gramatického tvaru), bolo by užitočné a výstižné hovoriť tu o formálnych pomocných slovesách alebo krátko len o formálnych slovesách.

Uvedené formálne pomocné slovesá nemajú z hľadiska syntaxe nijaký význam. Ako gramatické morfémy bez lexikálneho významu sa nezúčastňujú na syntagmatických vzťahoch. V dôsledku toho nemôžu byť vetnými členmi a pod. Pravda, v istých prípadoch môžu tieto formálne slovesá figurovať ako samostatné vety — napr. odpovede — vyjadrujúce klad alebo zápor k predchádzajúcej výpovedi. Napr.: *„Budeš dlho hovoriť?“ „Budem*

[1] O klasifikácii morfém ako aj o výklade jednotlivých druhov morfém obšírnejšie píšem v štúdii *Rozbor a triedenie gramatických tvarov.* Jazykovedný sborník SAVU, 1950, 100—112.

(nebudem; áno, budem; nie, nebudem)." Atď. Predchádzajúca výpoveď môže byť oznámením, otázkou i rozkazom.[2]

Toto všetko sú známe a neproblematické veci. Preto necháme ich v ďalšom výklade bokom. Spomenuli sme ich len preto, aby nám lepšie vynikol pojem vlastných pomocných slovies.

V syntaxi sa narába s pojmom pomocné sloveso veľmi často. Treba však poznamenať, že náhľady na túto otázku sú často až protichodné.

Staršia syntax nepoznala pomocné sloveso v syntaktickom zmysle. Dôsledkom toho bolo, že niektoré spojenia slovies alebo sa vôbec nevykladali, alebo sa vykladali neprimerane. Napr. infinitív pri modálnych ako aj pri fázových slovesách sa chápal ako predmet,[3] podstatné meno alebo prídavné meno pri slovese *byť* sa obyčajne vykladalo ako doplnok.[4]

V novších časoch sa veľmi často prejavilo kladné stanovisko k pomocným slovesám, ale spojenia s nimi sa pokladali priam za nerozložiteľné jednotky, blízke napr. nerozložiteľným frazeologickým jednotkám. Spolu s týmto novým stanoviskom sa utvoril aj nový syntaktický pojem — „zložený vetný člen", napr. zložený prísudok.[5]

---

[2] „Ondrej, nechoď do Kútova. Daj tomu pokoj; i kmotor bol v hore, i jeho budú trestať."

„N e b u d ú, Marka, n e b u d ú; ja ho oznámim pánu horárovi, a kmotor len za klát zaplatí..."

(M. Kukučín)

Doma sa Janko spýtal:

„Bolo to treba, mamička moja?"

„Veru b o l o, syn môj. Aby ťa nepokladali za žobráka."

(J. Barč-Ivan)

[3] Tak napr. Vl. Š m i l a u e r, *Novočeská skladba,* Praha 1947, na str. 236—239 preberá predmet vyjadrený infinitívom, pričom slovesá s infinitívnou rekciou rozdeľuje na slovesá modálne, fázové a iné *(pomáhati, znemožniti, znamenati).* — Tento náhľad je tradičný, ako to možno zistiť z príkladov, ktoré sa uvádzajú pri výklade predmetu v každej staršej gramatike. — Treba poznamenať, že aj E. P a u l i n y v svojich skriptách *Systém slovenského spisovného jazyka* (rozmnožené ako rukopis), Bratislava 1946—1947, 114 píše, že „modálne slovesá s infinitívom dejových slovies utvárajú vypĺňovaciu syntagmu" — inými slovami: sloveso v infinitíve pri modálnom slovese treba pokladať za predmet. Pauliny však nič nehovorí o fázových slovesách. Z toho možno usudzovať, že ich pokladá za dejové čiže plnovýznamové.

[4] V dvojčlenných vetách, ktoré majú v prísudkovej časti sponu s podstatným menom alebo prídavným menom, sa tradične pokladalo podstatné meno i prídavné meno za doplňujúci doplnok. Porov. napr. Šmilauerovo cit. dielo 143—163. Podobne hovorí u nás napr. aj B. L e t z, *Gramatika slovenského jazyka,* Bratislava 1950, 426—427. Letz píše: „Keď tento rozvíjací člen dopĺňa vo vete sloveso neúplného významu *(byť, stať sa, narodiť sa, zostať, zdať sa, ukazovať sa, javiť sa, robiť, zvoliť, nechať, menovať, pokladať, uznať...),* volá sa dopĺňacím doplnkom: Matka bola s l a b á. Strýko je d o b r ý g a z d a. Toto družstvo sa stalo o p o r o u n a š e j o b c e..."

[5] V novších časoch sa dostáva pojem *zložený prísudok* a pojem *zložený vetný základ* aj do našich školských gramatík. Je to nesporné, že takéto chápanie spojení s pomocnými slovesami sa k nám dostalo z ruskej gramatickej teórie, kde termín *zložený prísudok* je celkom bežný. Narába sa s ním bežne aj v školských učebniciach. Toto je

Nie div, že niektorí zo súčasných syntaktikov stoja celkom bezradne pred problémom sponových slovies; často ich kladú priam na jednu rovinu s formálnymi pomocnými slovesami a hovoria napr. o „modálnych tvaroch" slovesa, napr. *chcem písať . . .*[6]

Treba si položiť takéto otázky: Na akom základe možno určiť syntaktické pomocné sloveso? Na akom základe ho možno odlíšiť od ostatných slovies? Ako možno určiť pomocné slovesá ako osobitnú skupinu slovies?

Na uvedené otázky možno odpovedať iba tak, ak sa vezme do úvahy jednak význam slovies, jednak ich syntaktická platnosť.

Najprv niekoľko poznámok o význame slovesa. — U nás sa už dosť pevne prijíma definícia slovesa, že slovesom sa vyslovuje nesamostatne (t. j. na niečom) existujúca vlastnosť chápaná v čase[7] — čiže z iného hľadiska — slovesom sa vyjadruje dej v jeho priebehu.[8] O uvedený lexikálny význam sa opierajú slovesné gramatické kategórie. Základnou charakteristikou slovesa na rozdiel od prídavného mena je teda to, že sa v slovesnom význame uplatňuje rozloženie v čase (a tým aj v priestore). V prídavnom mene, hoci sa ním vyjadruje podobne ako slovesom nesamostatne (t. j. na niečom) existujúca vlastnosť, niet rozloženia v čase.[9]

---

vcelku známa vec. Možno ešte pripomenúť, že s pojmom zložený prísudok sa v najnovšom čase začína narábať aj v nemeckej syntaxi, porov. napr. W. Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache,* Leipzig 1955, 38: „Als ein Satzglied rechnet man die Verbindung von *haben, sein, pflegen, brauchen* und ähnlichen Verben mit einem reinen oder nichterweiterten Infinitiv: Das Korn ist zu dreschen. Der Traktorist hat die Maschine zu pflegen. Das Obst beginnt zu reifen. Das Wetter scheint beständig zu bleiben."

[6] K uvedenému náhľadu je veľmi blízko napr. Fr. Kopečný, *Základy české skladby,* Praha 1952. Na str. 98—99 v kapitole o probléme holého tvaru slovesného preberá všetky typy spojení modálneho slovesa alebo ekvivalentného výrazu s infinitívom a hovorí o nich, že „i taková spojení lze ještě (podobně jako spojení s předložkami) pokládat za tvary v užším slova smyslu, kdežto slovosled, intonace a spojkovost jsou už tvarové prostředky v širším slova smyslu". — Podobne sa píše aj v cit. nemeckej gramatike. Na str. 38—39 sa výslovne hovorí, že medzi zložené slovesné tvary treba rátať aj spojenia s modálnymi pomocnými slovesami. Uvádzajú sa pritom tieto príklady: *Die Ernte muss beginnen. Die Ernte sollte begonnen werden. Die Ernte könnte begonnen worden sein.*

[7] Porov. definíciu slovesa ako slovného druhu u E. Paulinyho, cit. dielo, 96: „Myšlienkový obsah sa uvedomuje nesamostatne ako viažúci sa na iný myšlienkový obsah a závisle od času jestvujúci." — Rozdiel medzi prídavným menom a slovesom možno chápať aj ako rozdiel medzi statickým a dynamickým príznakom.

[8] Práve tým, že sa slovesom označuje dej v jeho priebehu, odlišuje sa sloveso od dejového podstatného mena. Pravda, ak povieme, že slovesom sa vyjadruje dej v jeho priebehu, máme na mysli priebeh deja v čase, i keď časový stupeň nie je explicitne vyjadrený na slovesnom tvare. K tomu porov. napr. definíciu slovesa v diele *Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija,* Moskva 1952, 251.

[9] Na základe prítomnosti alebo neprítomnosti časového prvku možno dobre rozlíšiť príčastia ako slovesné tvary a prídavné mená. Keďže činné aj trpné príčastia majú v svojom význame časový prvok, jednoznačne ich hodnotíme ako slovesné tvary, ako súčasť systému slovesných tvarov, i keď z čisto formálnej stránky patria do prídav-

Teraz niečo o syntaktickej platnosti slovesa. — Ťažko nájsť jedinú hlavnú syntaktickú úlohu slovesa v syntagmatike alebo vo vete.[10] Je zrejmé, že vždy treba hovoriť o syntagmatických a vetných funkciách slovesných tvarov, a nie slovesa ako slovného druhu. Je síce pravda, že určité slovesné tvary majú výlučne úlohu realizovať predikáciu, no tak isto je pravda, že neurčité tvary túto funkciu samy osebe spravidla splňať nemôžu.[11] Napriek tomu zostáva skutočnosťou, že všetky zložky slovesného významu sa najlepšie a najvýraznejšie uplatňujú v tých syntaktických pozíciách, v ktorých sa sloveso používa v určitých tvaroch. No i keď sa veci majú tak, v syntagmatike neslobodno stratiť zo zreteľa spojenia, v ktorých sa sloveso používa v infinitíve. Tejto chyby sa často dopúšťali niektorí z tých jazykovedcov, ktorí uvažovali práve o pomocných slovesách a o spojeniach s pomocnými slovesami.[12] Takejto chyby sa treba pri celkovom výklade vyvarovať. Často môžu mať práve spojenia s infinitívom pomocného slovesa rozhodujúcu úlohu pri riešení celej otázky.

Spomenuli sme, že slovesami vyjadrujeme deje. To znamená, že slovesami

---

ných mien. Ak pôvodné príčastie stráca významový prvok času, stáva sa prídavným menom, čo sa ukazuje aj na získaní iných gramatických znakov prídavného mena (stupňovanie, možnosť tvoriť od neho príslovku a podstatné meno príponou *-osť*). Príklady na prechod príčastia k prídavnému menu: *súci človek, prerastené mäso, lomený oblúk.*

[10] Náhľad, že slovný druh sa vyznačuje jedinou hlavnou syntaktickou funkciou, i keď je v súčasnej lingvistike dosť rozšírený, nie je správny. Tento náhľad sa dá pomerne úspešne aplikovať na slovné druhy, ktoré majú jediný, nemenný tvar (napr. spojky). Ináč treba hovoriť o syntaktických funkciách jednotlivých tvarov, pričom, pravda, treba rozlišovať základnú a vedľajšiu funkciu (resp. vedľajšie funkcie) gramatického tvaru. Uvedený nesprávny náhľad vedie napr. k rozbitiu slovesa ako slovného druhu aspoň na štyri syntakticky dobre rozlíšené časti (určité tvary, neurčitok a slovesné podstatné meno, príčastia, prechodník). Pri iných slovných druhoch zas vznikajú iné ťažkosti, napr. nemožnosť vymedziť ani od seba rozlíšiť podľa hlavnej syntaktickej úlohy číslovky a zámená. Tejto otázke bude treba venovať bližšiu pozornosť v osobitnej štúdii aj na základe rozboru slovenského materiálu.

[11] Je známe, že aj neurčitok sám osebe môže v istých prípadoch splňať tú istú gramatickú úlohu ako určité slovesné tvary. Neurčitok môže byť holým prísudkom dvojčlennej vety ako aj holým vetným základom jednočlennej vety. Napr.: *A ja ho ani v i d i e ť, hoci mi nič neurobil.* (Tajovský) — *Dávno by sme ho boli vyprášili, n e b y ť jeho piesní.* (Chrobák) — *Takto ľahko s a d o s t a ť z domu!* (Gabaj) — O týchto prípadoch pozri m o j u *Skladbu neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku,* Bratislava 1956, 41—46 a 75—89.

[12] Napr. v niektorých prácach venovaných modálnosti nepreberajú sa príklady, v ktorých spojenie modálneho slovesa s iným slovesom má úlohu podmetu dvojčlennej vety. Tak isto sa vo väčšine syntaktických prác obchádzajú prípady, v ktorých pomocné sloveso *byť* je v neurčitku. Tak napr. sa obchádzajú celkom bežné typy viet: *Byť riaditeľom závodu je zodpovedná úloha. — Žiak má byť poslušný. — Viem, že ti muselo byť smutno.*

Zdá sa, že práve uvedené typy viet sú rozhodujúce pri správnom hodnotení nielen sponového slovesa, ale pomocných slovies vôbec. Veď chyba v tradičnom chápaní spony je práve v tom, že sa za sponu pokladajú vlastne len určité tvary slovesa *byť*, a nie celé sloveso *byť* ako také.

označujeme v skutočnosti (v realite) prebiehajúce deje. Napríklad slovesom *ísť* pomenúvame dej spôsobený činiteľom a vykonávaný na ňom samom, dej spočívajúci v istej zmene polohy v priestore. Pretože toto sloveso a všetky podobné slovesá „ukazujú" na nejaký postihnuteľný úsek skutočnosti, môžeme povedať, že majú samostatný (plný) význam. Pri všetkých pomenovaniach, teda nielen pri slovesách, hovoríme o lexikálnom význame vtedy, ak sa nimi označuje nejaký úsek skutočnosti chápaný ako oddeliteľná jednotka.

Tento poznatok sa musí aplikovať aj na spojenia slovies. Vezmime napr. spojenie *bežať pomáhať*. V tejto syntagme gramaticky voľným členom je sloveso *bežať (bežím pomáhať)*. Je jasné, že obidve slovesá tohto spojenia vyjadrujú v realite samostatné, osobitne postihnuteľné deje, hoci sú to deje, ktoré koná ten istý činiteľ. No v našom prípade ich nekoná súčasne. Vzťah medzi uvedenými dejmi je príčinný, presnejšie cieľový: jeden dej — *bežať* — sa uskutočňuje preto, aby sa mohol uskutočniť druhý dej — *pomáhať*. Istým dôkazom samostatnosti obidvoch dejov, najmä však prvého deja, je možnosť zameniť druhý dej podstatným menom v istom páde (napr. *bežať po lekára)*, ako aj možnosť zameniť druhé sloveso vedľajšou vetou. O samostatnosti druhého deja v spojení *bežať pomáhať* niet nijakých pochybností. Pri uvedenom dôkaze treba upozorniť na to, že význam slovesa *bežať* v rozličných spojeniach s infinitívom, substantívom alebo vedľajšou vetou sa nijako nepozmenil: je to stále to isté sloveso, vyjadrujúce rýchly pohyb, rýchlu zmenu miesta pomocou nôh.

Ešte jeden príklad. V spojení *počuť spievať* voľným členom syntagmy je prvý člen *počuť (počujem spievať, bolo počuť spievať)*. Druhý člen syntagmy sa môže zameniť podstatným menom v istom páde alebo aj vedľajšou vetou, a význam prvého člena syntagmy sa nepozmení: *počuť spev; počuť, že spievajú* ... Vzťah medzi členmi tejto syntagmy je objektový: prvým dejom — *počuť* — je istým spôsobom zasiahnutý druhý dej — *spievať* —, rovnako ako je zasiahnuté podstatné meno — *spev* — alebo vedľajšia veta ako celok — *že spievajú*. Je nesporné, že tento vzťah je vlastne realizáciou intencie slovesného deja *počuť*.[13]

Pretože v spojeniach typu *bežať pomáhať* a typu *počuť spievať* slovesá

[13] Termínom intencia slovesného deja rozumieme smerovanie slovesného deja od činiteľa k zásahu. Na základe rozličných druhov intencie možno rozčleniť slovesá na niekoľko skupín. Pre slovenčinu sa o to pokúsil E. Paulíny v knihe *Štruktúra slovenského slovesa*, Bratislava 1943. Pojem intencia slovesného deja sa tu na str. 16 vykladá takto: „Intenciou nazývame fakt, že sloveso ako predikát vyžaduje alebo nevyžaduje vyslovenie agensa alebo patiensa svojho dejania: sloveso *drží* napr. vyžaduje vyslovenie agensa i patiensa (*otec drží sekeru*), lebo keby jeden z týchto faktorov nebol vyslovený, cítil by sa význam vety neúplný. Sloveso *starne* vyžaduje vyjadrenie patiensa (*otec starne*), ale agensa vyjadriť nemožno atď."

sú spojené na základe okolnostného alebo objektového vzťahu, vzájomné spätie pomenovaní týka sa ich obsahov ako celkov. Táto skutočnosť je dôležitá aj preto, lebo v takomto syntagmatickom vzťahu sa odráža vzťah, ktorý je medzi samostatnými dejmi v realite.

V spojeniach uvedených typov každé pomenovanie má svoj lexikálny význam. Obsah týchto pomenovaní sa vzájomne neovplyvňuje jednostranným determinatívnym vzťahom. Obidve pomenovania majú súčasne aj samostatnú gramatickú formu, ktorou sa vyjadruje ich úloha vo vete. Preto spojenia uvedených typov reprezentujú vo vete vždy dva rozličné vetné členy. Treba zdôrazniť najmä to, že sloveso, ktoré je v týchto spojeniach vždy v neurčitku, nikdy nie je vo vete tým istým vetným členom ako druhé sloveso, ktoré môže byť v rozličných tvaroch.

Po vysvetlení formálnych pomocných slovies a po vysvetlení spojení dvoch slovies so samostatným lexikálnym obsahom možno pristúpiť k analýze pomocných slovies v zmysle syntaktickom. Patria k nim tri skupiny slovies: 1. fázové, 2. modálne a 3. sponové slovesá.

Preberieme ich rad-radom. Ich charakteristiku budeme hľadať tým spôsobom, že sa pousilujeme odlíšiť ich od formálnych pomocných slovies na jednej strane a od slovies so samostatným lexikálnym obsahom na strane druhej.

F á z o v é p o m o c n é s l o v e s á. Fázové slovesá sú také, ktoré sa používajú v spojení s infinitívom iných nedokonavých slovies na vyjadrenie niektorej fázy v priebehu pripojeného deja (napr. *prestať hovoriť*). Fázové sloveso je pritom vždy gramaticky voľným členom syntagmy *(prestanem hovoriť)*.[14]

Sloveso *prestať* nemožno v tomto spojení pokladať za formálne sloveso, majúce iba význam vyjadrených gramatických kategórií, pretože má istý vecný význam a možno ho osobitne určovať, pravda, iba takými určeniami, ktoré sa znášajú s jeho významom: obyčajne je to určenie kvality — napr. *r ý c h l e, z r a z u prestať hovoriť, p o m a l y prestávať hovoriť,* alebo určenie okolnosti času — *h n e ď prestať hovoriť* ... Fázové sloveso v spojení s iným slovesom v neurčitku nemôže mať charakter morfémy, pretože v inventári jeho gramatických významov niet takého významu, ktorý by sa nedal vyjadriť tvarmi pripojeného slovesa.

Význam slovesa *prestať* v spojení s infinitívom nedokonavého slovesa možno určiť iba v celkovom systéme podobných slovies. Ide nám tu teda

---

[14] Za gramaticky voľného člena syntagmy pokladáme ten výraz, ktorého tvar slúži na vyjadrenie iného vzťahu, než na ktorom je vybudovaná daná syntagma. Preto gramaticky voľný člen syntagmy môže byť v rozličných tvaroch, kým gramaticky viazaný člen syntagmy je vždy v tom istom tvare, bez ohľadu na to, do akých ďalších súvislostí sa celá syntagma zaraďuje.

nielen o slovesá *prestať, prestávať,* ale aj o slovesá *začať, začínať, počať, počínať, ostať, ostávať, zostať, zostávať* a ich záporné tvary, z ktorých najväčšiu dôležitosť pre systém týchto slovies majú tvary *neprestať, neprestávať.*[15]

Podľa príkladov, v ktorých samotné sloveso *prestať* je prísudkom dvojčlennej vety, mohlo by sa usudzovať, že sloveso *prestať* má význam existencie. Uveďme si vetu: *Ale z jej tváre zmizlo pohnutie a p r e s t a l i jasot očí.* (Timrava) — V holej vete — *jasot prestal* — skutočne ide o existencionálne sloveso: o dejovom podstatnom mene *jasot* vyslovujeme, že už neexistuje, že sa jeho existencia skončila, že ho už niet. Významový prvok existencie — ako označenia úseku reality — nemôže sa však uplatniť v spojení so slovesom (napr. v spojení *prestať hovoriť*), pretože každé sloveso, označujúce samostatný dej, má v sebe prvok existencie v tom zmysle, že sa ním vyjadruje vlastnosť, existujúca na niečom a prebiehajúca v čase. Existencia deja na nejakej substancii sa zvýrazňuje — vo forme dvojčlennej predikácie — tvarmi slovesa. Na to sloveso nepotrebuje nijaký osobitný pomocný výraz, tobôž nie slovesný pomocný výraz.

Ak berieme do úvahy všetky fázové pomocné slovesá, totiž tie, ktoré sme vymenovali, a ak k tomu pripomenieme, že sa viažu iba s nedokonavými, neohraničene trvacími slovesami, jednoznačne nám vychodí, že fázovými pomocnými slovesami sa explicitne vyjadruje jedna významová zložka pripojeného slovesa. Týmto explicitným vyjadrením sa bližšie určuje jeden bod alebo jeden úsek v trvaní deja.

Ak nedokonavý čiže trvací dej si schematicky znázorníme priamkou (čo veľmi dobre vystihuje neohraničené trvanie deja), explicitne vyjadrené určenie nejakého bodu na tejto priamke má za následok, že pripojený dej chápeme ako trvajúci od istého bodu alebo po istý bod, čo sa zas môže schematicky znázorniť polpriamkou takto: |——>, ——>|. Pravda, ak sa explicitne nevyjadruje bod, ale úsek v trvaní deja (pomocou nedokonavých fázových slovies, napr. *začínať, prestávať),* pripojený dej chápeme ako úsečku po istom bode alebo pred istým bodom. Schéma: |=|——>, ——|=>. V tomto prípade môže sa so

---

[15] V zloženom prísudku dvojčlenných viet sa používajú všetky uvedené slovesá. Porov. o tom výklad v m o j e j knihe o neurčitku 57—65. Na ukážku niekoľko príkladov: *V máji býva paša najlepšia. Po Jáne z a č i n a planieť a ovce z a č n ú mlieko tratiť.* (Kukučín) — *„A bohvie, čo to prišlo na mňa. Len sa to p o č a l o vo mne búriť a potom i siliť.“* (Čajak)

V jednočlenných slovesných vetách sa používajú častejšie iba niektoré z týchto pomocných slovies. Pozri cit. knihu 90—91. Príklady: *No k večeru padol krídlatý sneh a z a č a l o máličko mrznúť.* (Vajanský) — *Dávno p r e s t a l o pršať a Ondrej stále sedel pod ústreším ...* (Chrobák)

začiatočným úsekom spájať aj pribúdanie a s konečným úsekom zas ubúdanie intenzity pripojeného deja.[16]

Vidíme, že fázové pomocné slovesá v svojom význame nemajú prvok existencie ako samostatného deja a že vôbec neoznačujú nijaký samostatný dej. Ich významom sú rozličné formy trvania konkrétneho obsahu. V spojení s infinitívom iného slovesa, označujúceho v realite samostatne existujúci dej, fázové sloveso obohacuje význam pripojeného slovesa príznakom, ktorý je veľmi blízko k slovesnému vidu.

K základným fázovým pomocným slovesám, ktorých obsahom sú rozličné formy trvania deja, pridružuje sa celý rad slovies, ktoré okrem základného významu fázových slovies majú aj význam rozličnej intenzity alebo vôľového zaujatia na konaní pripojeného deja. Sú to slovesá *pustiť sa, pribrať sa, chytiť sa, dať sa* a ich nedokonavé vidové páry. Táto bohatosť fázových slovies je takisto dôkazom, že fázové slovesá nemajú takú funkciu ako formálne pomocné slovesá.[17]

Fázové slovesá z hľadiska syntagmatického sú určujúcim členom slovesnej syntagmy. Pravda, neurčuje sa nimi vnútorný obsah pripojeného deja, ale forma jeho priebehu. Okrem tohto jednostranne determinatívneho vzťahu idúceho od pomocného slovesa k plnovýznamovému je v syntagme *začať pracovať* ešte jeden vzťah opačného zmyslu. Pretože fázové sloveso — napr. *začať* — je gramaticky voľným členom syntagmy, to jest jeho tvarom sa vyjadruje vzťah pripojeného samostatného pomenovania k iným samostatným pomenovaniam vo vete, a tým sa vlastne vyjadruje syntaktická úloha pripojeného pomenovania vo vete, gramatická forma fázového slovesa napĺňa sa takisto na základe determinácie lexikálnym obsahom pripojeného deja. Týmto druhým vzťahom sa manifestuje, že fázové sloveso je pomocným slovesom v pláne syntaktickom.

Uvedené dva protichodné determinatívne vzťahy sú podkladom osobitnej — recipročne determinatívnej syntagmy.

Modálne pomocné slovesá. Modálne slovesá sú také, ktoré sa používajú v spojení s infinitívom iných slovies (napr. *chcieť hovoriť*), na vyjadrenie istých tendencií a predpokladov konať dej, pričom modálne sloveso je gramaticky voľným členom syntagmy (ako to vidieť na spojení *chcem hovoriť*).

[16] Tento významový prvok — ubúdanie intenzity deja — je obsiahnutý aj v plnovýznamovom slovese. Napr. vo vete *Dážď prestáva* sa vyjadruje slovesom predovšetkým to, že intenzita, sila, množstvo dažďa sa zmenšuje.

[17] Zaujatie činiteľa na konaní prísudkového deja sa ukazuje pri týchto pomocných slovesách aj tým, že sa tieto pomocné slovesá používajú iba v dvojčlenných vetách. Napr.: *Aj on pribral sa ma nahovárať, aby som ostal do večera kvôli tým svätojánskym ohňom.* (Figuli) — *„Tri kanvy," odvetil povozník a dal sa kanvy skladať z voza.* (Zúbek)

Bližšie pozri v mojej knihe o neurčitku na str. 58—60.

Modálnymi slovesami podobne ako fázovými slovesami nevyjadrujeme samostatné deje v skutočnosti, ale iba v slovesnej gramatickej forme podávané vôľové, citové alebo príčinné tendencie a predpoklady zamierené na uskutočnenie pripojeného samostatného deja.[18]

Treba osobitne poznamenať, že počet modálnych slovies je v slovenčine veľký, oveľa väčší než počet iných pomocných slovies. Už táto okolnosť sama osebe ukazuje, že by bolo zásadne chybné hodnotiť modálne slovesá ako gramatické morfémy, teda že by bolo chybné pokladať spojenia s modálnymi slovesami za akési „modálne tvary" pripojených samostatných slovies.

Na podklade istých prípadov mohlo by sa proti uvedenej základnej definícii namietať, že modálne slovesá označujú samostatné deje v skutočnosti. Ide o prípady, v ktorých máme pred sebou väzbu modálneho slovesa s podstatným menom v istom páde, napr. *chcem polievku.* Tieto prípady možno vykladať alebo elipsou nejakého plnovýznamového slovesa (napr. *chcem jesť polievku, chcem mať jablčko...),* alebo azda aj posunutím významu (napr. v prípade *potrebovať odísť — potrebovať knihu).* Takéto prípady teda nepodvracajú tézu, že modálnymi slovesami sa nevyjadrujú konkrétne deje v skutočnosti, ale iba isté tendencie a predpoklady namierené na uskutočnenie pripojeného deja.[19]

Ďalej mohlo by sa proti uvedenej základnej definícii namietať, že modálnymi slovesami sa vyjadruje postoj hovoriaceho k platnosti predikácie, a nie isté tendencie a predpoklady namierené na uskutočnenie pripojeného deja. Túto námietku možno vyvrátiť poukazom na také prípady, keď spojenie s modálnym slovesom je v podmetovej časti dvojčlennej vety; napr.: *Musieť žiť v nezdravom prostredí je neznesiteľné. — Chcieť preplávať rozvodnený Dunaj je nezmyselné. — Môcť pracovať v našom podniku je pre každého šťastím.*

Ako vidno, ani táto námietka proti uvedenej základnej definícii neobstojí, hoci je nepopierateľnou skutočnosťou, že spojenia s modálnymi slovesami sa v prevažnej väčšine používajú práve v prísudkovej časti dvojčlenných viet a vo vetnom základe jednočlenných viet. Napr.: *Dieťa už chce spať. — Dieťaťu sa už chce spať.*[20]

[18] Takáto definícia modálnych slovies, pravda, v rozličných obmenách, je bežná v základných prácach o modálnych slovesách v svetovej literatúre. U nás ju zastáva napr. aj Ľ. Ďurovič v práci *Modálnosť,* Bratislava 1956. Tam pozri aj základnú literatúru.

[19] Tu naznačená okolnosť sa dá dobre využiť aj na zistenie hraníc modálnych pomocných slovies. Slovesá, ktorými sa vyjadruje napr. vôľové zameranie konať dej, ale ktoré bez zmeny významu majú nielen infinitívnu, ale aj pádovú rekciu, nemožno pokladať za pomocné. Sú to potom plnovýznamové slovesá. Preto aj infinitív treba pri nich hodnotiť ako predmet, a nie ako časť zloženého prísudku.

[20] Modálne pomocné slovesá používame veľmi často. Hojný dokladový materiál na

Ukazuje sa teda, že práve tak ako pri iných pomocných slovesách treba aj pri modálnych slovesách hľadať ich význam i syntaktickú úlohu s prihliadnutím na všetky možné použitia vo vete.

Ak sa teda uvedená základná definícia modálnych slovies ukáže ako správna, musí sa prijať ako jej logický dôsledok, že modálnym slovesom sa bližšie neurčuje lexikálny obsah pripojeného pomenovania ako celok, lež iba jedna zložka pripojeného deja — jeho reálnosť. Ide tu teda o explicitné vyjadrenie takej zložky, ktorá sa v istých pozíciách — pravda, v obmedzenej miere — vyjadruje gramatickou kategóriou spôsobu a čiastočne aj gramatickou kategóriou času.

Modálne sloveso je v spojeniach typu *chcieť hovoriť* gramaticky voľným členom syntagmy: jeho tvarom sa vyjadruje začlenenie pripojeného pomenovania (samostatného deja) do vety. Túto skutočnosť treba chápať rovnako, ako sme to ukázali pri fázových pomocných slovesách. Spojenia modálnych slovies s inými slovesami sú recipročnými syntagmami. Z hľadiska vety ako celku ide aj tu o zložený vetný člen.

S p o n o v é p o m o c n é s l o v e s á. Sponové slovesá sú také, ktoré v spojení s neslovesnými výrazmi, chápanými ako príznak neprebiehajúci v čase, vyjadrujú jednak existenciu pripojeného výrazu ako procesu, jednak modifikáciu pomenovacieho vzťahu pripojeného výrazu ku skutočnosti.[21]

Uvedená definícia sponových slovies zahrnuje v sebe všetky sponové slovesá (teda nielen sloveso *byť*) ako aj všetky syntaktické pozície (teda nielen pozíciu v prísudku dvojčlennej vety a vo vetnom základe jednočlennej vety).

Sponové slovesá — ako uvádzame v základnej definícii — majú význam existencie, ale nie v tom zmysle ako plnovýznamové slovesá existencie. Tak napr. sloveso *byť* je plnovýznamové, ak sa ním vyslovuje existencia alebo neexistencia (výskyt alebo nevýskyt) nejakej substancie. Napr.: *Pravda je. — Pravdy nebolo. — Stromy sú v záhrade. — Otec nebol doma.* Ak sloveso *byť* je sponové, vyjadruje existenciu príznaku na niečom. Túto funkciu sponových slovies možno chápať ako verbalizáciu, pretože pomenovanie, ktoré má významovú platnosť adjektíva, v spojení so slovesom *byť* dostáva významovú platnosť verba: *mladý — byť mladý(m)*. Lenže ostatné sponové slovesá ukazujú, že sponovým slovesom sa okrem tzv. verbalizácie

---

dvojčlenné vety pozri v cit. knihe o skladbe neurčitku 65—72. O spojeniach modálnych pomocných slovies v jednočlenných vetách pozri tamže 91—99.

[21] Touto definíciou sa zásadne rozchádzame s tradičným náhľadom, bežným nielen v jazykovede, ale aj v logike, že sponou sa vyjadruje iba logický vzťah neslovesného predikátu k podmetu vety. V logike je známa definícia nemeckého filozofa Christiana W o l f a (1679—1754): *„Vocula ista, quae nexum praedicati et subjecti significat, dicitur copula."* Takto sa po prvý raz v logike definovala copula — spona. Dnes používané definície sú v podstate tie isté.

neslovesného výrazu ešte modifikuje pomenovací vzťah tohto výrazu k realite.

Ako treba rozumieť tejto modifikácii vzťahu k realite?

Pomenovacím vzťahom chápeme základný vzťah pomenovacej jednotky k pomenovanej skutočnosti. Tento vzťah môže byť normálny, taký ako sa obyčajne chápe v jazyku. Na konštatovanie tejto formy vzťahu sa používajú sponové slovesá typu *byť* a typu *stať sa*. Uvedený pomenovací vzťah môže mať aj iné formy. Na vyjadrenie týchto foriem vzťahu sa používajú sponové slovesá typov *zdať sa, cítiť sa* a *tváriť sa*.

Teraz v skratke podáme definíciu jednotlivých sémantických skupín sponových slovies. V ich sémantike treba rozlišovať obidve uvedené zložky.[22]

Sponové slovesá typu *byť*, teda slovesá *byť, bývať, bývavať*, majú význam „existovať bez ohľadu na vymedzenosť začiatku, trvania a konca, a to v zhode s objektívnou realitou". Napr.: *Chlapec je dobrý. — Dnes bolo dosť teplo. — Voľakedy nám bývalo horšie.*

Sponové slovesá typu *stať sa*, teda slovesá *stať sa, stávať sa, ostať, ostávať, zostať, zostávať, prísť*, majú význam „existovať s ohľadom na začiatok alebo trvanie, a to v zhode s objektívnou realitou". Napr.: *Chlapec ostal posledný. — Prišlo mi zle.*[23]

Sponové slovesá typu *zdať sa*, teda slovesá *zdať sa, zazdať sa, pozdávať sa, javiť sa, vyzerať, pripadať, vidieť sa, predchodiť*, majú význam „existovať v predpoklade osoby-podávateľa vety". Napr.: *Chlapec sa zdá chorý.*[24]

---

[22] O sémantickom rozbore slovenských sponových slovies písala u nás M. Marsinová v článku *Sémantický rozbor sponových slovies*, Slovenská reč XXI, 1956, 51—54.

[23] Niekoľko príkladov z konkrétnych literárnych textov: *Eva nemohla už v á ž n o u z o s t a ť. Darmo je — ona nemôže sa pretvarovať.* (Kukučín) — *Osemnásť najplnších a najúrodnejších rokov venoval dielu, ktoré s a s t a l o nielen jeho p ý c h o u, ale i p ý c h o u celého mesta.* (Zúbek) — *Ani sme nespali, čo nám ho p r i c h o d i l o ľúto.* (Jančová)

Sem treba zaradiť aj prípady, v ktorých pomocné slovesá *ostať, zostať* majú význam „zrazu sa stať". Napr.: *Ešte som nezačal ani chodiť, keď s o m z o s t a l s i r o t o u.* (Kukučín) — *Mlčky, len pár slov, i to polohlasne, prehovorili medzi sebou a pomaly roztratili sa, takže onedlho stádlo o s t a l o p u s t é so svojimi šedivými vŕbami.* (Čajak)

Pravda, slovesá uvedených dvoch významových skupín sa používajú aj ako plnovýznamové existencionálne slovesá. Napr.: *Hostia odišli, ale o s t a l a nová starosť: že príde zase a zase a že treba chystať výbavu.* (Vansová) — *Tieto straty s t á v a l i s a obyčajne proti nedeli.* (Kukučín)

[24] Niekoľko príkladov: *Pozrela po izbe dookola a oči padli jej na udýchané líca Važeckého, a to z d a l o s a jej t a k ý m s m i e š n ý m, že zatlieskala rukami radosťou.* (Timrava) — *A čím dlhšie sa na vajcia d i v a, tým s a mu p o z d á v a j ú m e n š i e.* (Hečko) — *Solan zažal v izbe svetlo a v tom svetle s a mu všetko z a z d a l o o t u p n e j š i e ako prv.* (Bednár) — *Dve hviezdy sliepňajú dosiaľ ospanlivo proti blížiacemu sa úsvitu. V y z e r a j ú náramne o p u s t e n é na prázdnom obzore.* (Chrobák) — *Rýchle sa vžil do nového okolia, ktoré s a mu j a v í z a u j í m a v é a k r á s n e.* (Alexy) — *Čím väčšiu priepasť otvára čas medzi mnou a neblahými udalosťami, tým s a mi v i d í môj*

Sponové slovesá typu *cítiť sa,* teda slovesá *cítiť sa, cítievať sa, čuť sa,* majú význam „existovať v pocite osoby-subjektu vety". Napr.: *Chlapec sa cíti zdravý.*[25]

Sponové slovesá typu *tváriť sa,* teda slovesá *tváriť sa, tvárievať sa, zatváriť sa, robiť sa, robievať sa, urobiť sa, spraviť sa, ukázať sa, ukazovať sa, predstaviť sa, stavať sa,* majú význam „existovať v predstieraní osoby-subjektu vety". Napr.: *Chlapec sa tvári chorým. — Nerob sa dôležitým!*[26]

Z tohto prehľadu vidno, že pri sponových slovesách typu *byť* a typu *stať sa* prevláda verbalizačná funkcia (tá vystupuje do popredia), kým pri ostatných typoch na prvý pohľad je zrejmejšia funkcia modifikovať pomenovací vzťah. Pravda, pri hlbšej analýze zisťujeme, že v každom prípade sú prítomné obidve významové zložky. Z toho nám vychodí, že sponové slovesá musíme pokladať za uzavretý sémantický systém, na ktorý sa viaže istá gramatická konštrukcia.

Sponové slovesá vo všetkých typoch spojení, o ktoré nám tu ide, sú gramaticky voľným členom syntagmy. Sú to pritom všetko slovesá s patričnými gramatickými kategóriami, ale bez významu samostatného deja. Jednou svojou významovou zložkou — schopnosťou modifikovať vzťah pripojeného pomenovania k pomenovanej skutočnosti — bližšie určujú plat-

---

pomer k majstrovi n e j a s n e j š í a majster sám z l o ž i t e j š í a z á h a d n e j š í. (Zúbek) — *My všetci, čo sme sa tomuto citu posmievali, videli sme v ňom len povrchnú plytkosť, ktorá je výsadou mladosti, a p r i p a d a l nám n e z l u č i t e ľ n ý s vážnosťou staroby.* (Zúbek) — *Ale mne, ktorý sa nerozumiem, mne p r e d c h o d í viac mŕ t v y než ž i v ý.* (Kukučín)

Tu treba osobitne poznamenať, že sloveso *zdať sa* má niekedy úlohu pomocného slovesa aj v spojení s neurčitkom. Jeho význam je ten istý ako v spojení s prísudkovým menom. Napr.: *Tento s a z d a l tiež jej pohľadu r o z u m i e ť, lebo keď prišiel Matildin tanečník, podal on sám Darinke rameno, aby ju odviedol do radu tancujúcich.* (Vansová) — *Ľudvík Levický z d a l s a dosiaľ ani n e v e d i e ť, že jestvuje Jola.* (Timrava) — *A v tom úsmešku tvojom z d á s a mi zúbok satiry h ý b a ť ústami.* (Sládkovič)

Takéto spojenia s infinitívom sú hojnejšie doložené v reči starších spisovateľov. Dnes sa namiesto takých spojení obyčajne používa vedľajšia veta so spojkou *že.* Napr.: *Zdalo sa mu, že vidí malú rúčku vynoriť sa z vody.* (Ondrejov)

[25] Niekoľko príkladov: *A teraz s a c í t i zase c u d z i n k o u.* (Švantner) — *Po obede netreba spať, lebo tu hore nie je dusno a človek s a n e c í t i u s t a t ý.* (Žáry) — *Ale z d r a v ý s a č u j e m!* (Tajovský)

Z významu pomocného slovesa vyplýva, že sa táto syntaktická konštrukcia môže použiť iba v dvojčlennej vete.

[26] Uvedieme niekoľko príkladov: *Vo svete sa naučil, ako treba hýbať rozumom, kedy treba pri jednačkách zvraštiť čelo a t v á r i ť s a veľmi p o h r ú ž e n ý m...* (Švantner) — *Keď ho už domrzelo všetko, u r o b i l s a h l u c h ý m a s l e p ý m, popchol krok, aby mu stačil, aby sa čím skôr mohol striasť ľudí.* (Čajak) — *Čerti s p r a v i a s a h l u c h ý m i.* (Hečko) — *K ľuďom u k á z a l a s a ľ ú b e z n á, čo prv nevedela spraviť.* (Timrava) — *P r e d s t a v i l s a jej v svojom hneve k r u t ý m a s t r a š n ý m.* (Čajak) — *„Veď je ono pravda," s t a v i a s a žena n e v e d o m o u.* (Kukučín)

nosť pripojeného pomenovania k realite. Týmto faktom sú bližším určením pripojeného pomenovania. Druhou svojou významovou zložkou — verbalizačnou schopnosťou — spolu so svojimi gramatickými kategóriami sponové slovesá umožňujú, aby sa pripojené pomenovanie uplatnilo v iných pozíciách, než to vyplýva z jeho slovne druhových vlastností. Týmto faktom sponové slovesá sú z hľadiska lexikálneho významu bližšie určované pripojeným pomenovaním.

Vidíme teda, že aj v spojeniach sponových slovies s neslovesnými pomenovaniami máme pred sebou recipročne determinatívnu syntagmu. Jej podstata je však trochu odlišná od recipročnej syntagmy, ktorú sme si načrtli pri fázových a modálnych pomocných slovesách.

Teraz zhrnieme spoločné črty pomocných slovies, ktoré sme prebrali v rámci troch sémantických okruhov. Tým sa dobre osvetlí ich odlišnosť od ostatných slovies, ktoré obyčajne voláme plnovýznamovými slovesami.

Pomocné slovesá majú tieto spoločné črty:

1. Pomocnými slovesami sa nevyjadrujú samostatné deje v mimojazykovej skutočnosti. Preto však nepadá náhľad, že pomocné slovesá sú homonymá plnovýznamových slovies, z ktorých vznikli.

2. Pomocné slovesá, hoci nevyjadrujú samostatné deje v mimojazykovej skutočnosti, majú istý obsah, ktorým sa bližšie určuje istá zložka pripojeného pomenovania. Význam pomocných slovies možno chápať ako explicitné vyjadrenie istej obsahovej zložky pripojeného pomenovania. Touto črtou ako aj svojím množstvom sa pomocné slovesá odlišujú od formálnych slovies.

3. Pomocné slovesá svojimi tvarmi pomáhajú pripojenému pomenovaniu vstupovať do rozličných syntaktických pozícií, preto hovoríme, že pomocné slovesá sú gramaticky voľným členom syntagmy, pozostávajúcej z pomocného slovesa a pripojeného pomenovania. Pripojené pomenovanie, slovesné i neslovesné, je zasa gramaticky viazaným členom syntagmy.

4. Syntagma, pozostávajúca z pomocného slovesa a pripojeného pomenovania, sa zakladá na dvoch protichodných determinatívnych vzťahoch. Preto ju voláme recipročne determinatívnou syntagmou. Obidva členy syntagmy sú súčasne určeným aj určujúcim členom.

5. Vymedzenie pomocných slovies má ďalekosiahle dôsledky aj pre teóriu vetných členov. Ide tu nielen o pojem zloženého vetného člena, ale aj o lepšie chápanie prísudku, vetného základu, predmetu a doplnku. Dôkladný rozbor pomocných slovies je jednou zo základných úloh syntaxe.

DOPLNKY K ODVODZOVANIU SLOV NA *-ár/-iar*

Ladislav Dvonč

Slovná zásoba jazyka sa dopĺňa a rozvíja rozmanitými postupmi. Jedným z postupov tvorenia nových slov je derivácia.[1] Pri derivovaní nové slovo vzniká pripojením odvodzovacej morfémy, sufixu na odvodzovací základ, napr. *kniha — knihár, fréza — frézár, voda — vodák, roľník — roľníctvo* a pod.

Odvodzovanie sufixom *-ár/-iar* je v dnešnej spisovnej slovenčine veľmi produktívne. V našich gramatických príručkách nie je však dostatočne spracované odvodzovanie slov na *-ár/-iar* od jednotlivých odvodzovacích základov. Bežne sa spomína vlastne len odvodzovanie od podstatných mien alebo od slovies. Ján Damborský[2] pozná v kapitole o tvorení (odvodzovaní) podstatných mien iba slová odvodené od podstatných mien, teda len desubstantíva na *-ár/-iar*. Belo Letz[3] uvádza desubstantíva na *-ár/-iar* na str. 132—133 svojej gramatiky; oproti Damborskému hovorí však aj o podstatných menách na *-ár/-iar* odvodených od slovies (deverbatíva). Zdá sa však, že odvodzovanie od slovies pokladá za zriedkavejšie.[4] O odvodzovaní deverbatív ešte poznamenáva, že základom týchto odvodenín býva nedokonavé sloveso. Ján Horecký v článku *Tvorenie slov*[5] hovorí napr. o podstatných menách činiteľského významu, ktoré sa vždy tvoria od slovies. Medzi odvodzovacími príponami spomína aj príponu *-ár/-iar* (podstatné mená činiteľského významu s touto príponou sú podľa neho zriedkavejšie). Ďalej uvádza, že príponou *-ár/-iar* tvoria sa podstatné mená zamestnania najčastejšie z podstatných mien. Všetky príklady sú tu desubstantíva.

Najnovšie slovenské gramatiky pri spracúvaní výkladov o odvodzovaní podstatných mien vychádzajú podobne ako Horecký z jednotlivých významových skupín a v ich rámci preberajú odvodzovanie príslušnými sufixami. Autori týchto príručiek však nevenujú sústavnú pozornosť otázke, od ktorého slovného druhu, resp. vôbec od akého odvodzovacieho základu sa tvoria jednotlivé deriváty pomocou príslušného sufixu. Iba pri niektorých príponách uvádzajú, že sa nimi tvoria podstatné mená od podstatných mien, slovies alebo prídavných mien.

Doterajšie gramatické príručky nepodávajú teda úplný výklad o tvorení

---

[1] Pozri A. V. Isačenko, *O vzájomných vzťahoch medzi morfológiou a deriváciou,* Jazykovedný časopis SAV VII, 1953, 42.

[2] *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy,* I. Hláskoslovie — Náuka o slove, 5. vydanie, opravené a doplnené, Nitra 1930, 113, § 110.

[3] *Gramatika slovenského jazyka,* Bratislava 1950.

[4] Cit. miesto, 178.

[5] SR XVI, 1950—1951, 44—45.

jednotlivých slov na *-ár/-iar*. Vyčerpávajúci výklad o tvorení takýchto slov budeme potrebovať v normatívnej akademickej gramatike. Preto treba podať podľa možnosti úplný výklad o tvorení slov na *-ár/-iar*. Tento zámer sleduje práve naša štúdia.

Ponajprv sa slová na *-ár/-iar*, ako sme už uviedli, tvoria od podstatných mien. Takéto tvorenie je dnes veľmi živé a často využívané. Produktívne je aj odvodzovanie od číselných podstatných mien (napr. *jednotkár, dvojkár, trojkár, desiatkár, stovkár, tisíckár, stotisíckár* a pod.).

Ďalej sa slová na *-ár/-iar* odvodzujú od prídavných mien. Známe sú slová ako napr. *obchodniar, údenár, mocnár, východniar, západniar, národniar.*

Iné príklady: *svätuškár* (Pravda 1953, 340, 5a); *nočnár* (O. Ferianc, Slovenské ornitologické názvoslovie, Martin 1942, 9; ľudový názov lelka obyčajného); *kapustniar* (V. Vážný, O jménech motýlů v slovenských nářečích, Bratislava 1955, 204); *združenár* (SON III, 1955, 73; = pretekár v behu a skoku na lyžiach; podľa pomenovania združené preteky — preteky, ktoré pozostávajú z pretekov v behu a v skoku na lyžiach).

K týmto slovám patrí aj slovo *suchár*. Podrobne o tomto slove písal Václav Křístek.[6] Pre slovenčinu môžeme prebrať mnohé jeho výklady. Slovo *suchár* používa sa u nás predovšetkým ako označenie druhu trvanlivého sušeného pečiva.[7] Najnovšie slovo *suchár* dostalo význam (uvádzame podľa Křístka) „človek s nežiadúcimi črtami a vlastnosťami, ktorý vo veciach kultúry a spoločenského života škodí z prehnaného ľavičiarstva veci robotníckej triedy".

Tento prehľad slov na *-ár* odvodených od prídavných mien ukazuje, že tvorenie od tohto slovného druhu je živé a aj často sa využíva. Pred našimi

---

[6] *Suchar, sucharský, sucharství...*, Naše řeč XXXVII, 1954, 202—207. U nás sa stručne dotýka slova *suchár* Š. Peciar vo svojom článku *Čo a ako ďalej v diskusii o rozvíjaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny*, Kultúrny život IX, 1954, 45 (6. nov.), 11. Uvádza ho ako príklad na slovo, ktoré sa spontánne prevzalo do slovenčiny z iného jazyka, čo je svedectvom, „že sa i dnes slovná zásoba spisovnej slovenčiny stále obohacuje preberaním slov z blízkych príbuzných jazykov, najmä z češtiny a z ruštiny". Slovo sa podľa Peciara stalo súčiastkou nášho základného slovného fondu; toto tvrdenie sa nám však nezdá byť úplne presvedčivé.

[7] Príponou *-ár/-iar* sa obvykle a najčastejšie tvoria názvy osôb (napr. *murár, frézár, modlár, hraničiar, matičiar, fajčiar* a pod.), zriedkavejšie názvy živočíchov (napr. *jaskyniar, lastovičiar, nočnár, kapustniar;* o názvoch živočíchov sa u nás dosiaľ nehovorilo), zriedkavo názvy vecí (napr. *obedár, suchár, hrankár, oblúkár).* Badať u nás snahu ponechať príponu *-ár* len pre tvorenie názvov osôb. Napr. F. Buffa v článku *Názvy strojov, nástrojov, pomôcok a náradia,* SON I, 1953, 162 príponu *-ár* (aj *-ica*) pri názvoch strojov pokladá za nenáležitú, pretože je typická pre iné názvy, napr. pre názvy osôb. J. Horecký v článku *Poznámky k slovenským názvom hoblíkov,* SR XIX, 1954, 250, síce ukazuje na nesprávnosť niektorých názvov hoblíkov (teda vecí) na *-ár* (napr. *člnkár* a *nástenkár*), jednako však pripúšťa názvy hoblíkov *oblúkár* a *hrankár.*

očami vznikajú nové slová takto tvorené, alebo staršie slová dostávajú nové významy.

V našej gramatickej literatúre sa výslovne o deadjektívach na *-ár/-iar* nehovorí, hoci takéto slová v týchto príručkách sem-tam môžeme nájsť. Deadjektíva vôbec neuvádza Ján Damborský[8] (uvádza len denominatíva z podstatných mien). Belo Letz v štúdii Hlavné deadjektíva[9] sa vôbec nezmieňuje o sufixe *-ár/-iar* ako o sufixe, ktorým sa tiež tvoria deadjektíva. V Kmeňoslovných úvahách[10] hovorí o deadjektívach toto: „Z adjektívneho tvaru pochodia, ale pre zriedkavosť skôr ako by výnimočne, slová: *sklenár, údenár*". V kapitole o deadjektívach sa však o sufixe *-ár/-iar* nezmieňuje (pozri str. 94—105). Ani v Gramatike slovenského jazyka[11] v kapitole „podstatné mená z prídavných mien (deadjektíva)" niet zmienky o sufixe *-ár/-iar*. Deadjektívum ako príklad sa však uvádza na str. 133, kde Letz preberá sufix *-ár* v rámci kapitoly o desubstantívach.[12] Ide o slovo *národniar*. Ján Horecký v štúdii o menách činiteľského významu[13] medzi príkladmi na slová na *-ár/-iar*, ktoré nepredstavujú činiteľské mená v pravom slova zmysle, lež skôr mená, označujúce nositeľa vlastnosti určenej základným podstatným menom, uvádza popri príkladoch *domkár, hmotár, pletkár*, ktoré sú desubstantíva, aj príklad *mocnár*, ktoré je odvodené od prídavného mena. V štúdii *Tvorenie slov* od tohože autora[14] sa síce hovorí, že „príponou *-ár* ... tvoria sa podstatné mená zamestnania najčastejšie z podstatných mien, ako napr. *cestár, počtár, sochár, kamenár, hrebenár, sviečkár, košikár, chlebár, koniar, železničiar, mäsiar, garbiar*", ale príklady sú tu len na desubstantíva. Podobne je to pri názvoch osôb podľa zamestnania v učebnici jazykovej výchovy pre II. triedu škôl III. stupňa:[15] „Názvy osôb podľa zamestnania ... tvoria sa najčastejšie od podstatných alebo prídavných mien príponami *-ár/iar (cestár, počtár, mäsiar, garbiar, kamenár, hrebenár, sviečkár, koniar, košikár, slovnikár), -ník/nik (robotník, papiernik, obuvník, zámočník, námorník, cukrovarník)* a *-ec (zemepisec, jazykovedec)*". Zmienka, že názvy osôb podľa zamestnania tvoria sa aj od prídavných mien, nie je doložená nijakým príkladom na deadjektívum. Pri názvoch osôb podľa príslušnosti k politickému alebo vedeckému smeru, k nejakej spoločenskej organizácii je príklad *národniar* (str. 33); pri názvoch osôb

[8] Cit. miesto, 113, § 110.

[9] SR V, 1936—1937, 13—18, 89—95.

[10] Turčiansky Svätý Martin 1943, 83.

[11] Bratislava 1950, 163—172.

[12] Súhrnný názov desubstantíva však Letzovi vypadol; pozri Jazykovedný sborník SAV V, 1951, 296.

[13] Mená činiteľského významu, Slovo a tvar I, 1947, 82.

[14] Cit. miesto, 45.

[15] E. Jóna, J. Horecký, J. Ružička, *Jazyková výchova*, Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava 1952, 33.

podľa príslušnosti k miestu alebo národnosti sú príklady *východniar, západniar* (str. 34). V gramatických príručkách od Eugena Paulinyho, Jozefa Ružičku, Jozefa Štolca nachádzame deadjektíva *národniar, východniar* a *západniar.*[16] Neuvádza sa však, že sú utvorené od prídavných mien.

Deriváty ako napr. *hádzaná — hádzanár, hradská — hradskár* a pod. patria už vlastne medzi desubstantíva, pretože slová *hádzaná, hradská* predstavujú tzv. spodstatnené prídavné mená (presnejšie substantíva adjektívneho pôvodu).

Tvorenie podstatných mien na *-ár/-iar* od prídavných mien zaiste nie je také produktívne ako odvodzovanie takýchto slov od podstatných mien, nie je však také výnimočné, ako to uvádza Belo Letz.

Substantíva na *-ár/-iar* odvodené od slovesných základov sa v našich gramatických príručkách bežne spomínajú.

Substantíva na *-ár/-iar* sa ďalej tvoria od prísloviek. Napr.:

Vy *trochári* chcete nás zraziť na kolená (D. Tatarka, Radostník, Bratislava 1954, 182). — Čo kramári, *trochári* — žalovať sa? (N. V. Gogoľ, Revízor, prel. M. Gacek, Bratislava 1953, 285.)

Zriedkavé je odvodzovanie slov na *-ár/-iar* od predložkových väzieb, napr. *náočiar.*

Podobne je zriedkavé tvorenie slov na *-ár/-iar* od spojenia prídavného a podstatného mena alebo základnej číslovky a podstatného mena. Patria sem slová ako napr. *voľnomyšlienkár, sedmoslivkár, voľnoštýliar* (posledný príklad uvádzam v štúdii Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na *-ár/-iar*, Jazykovedné štúdie I, Spisovný jazyk, Bratislava 1956, 15; separát, Bratislava 1956, 13).

Pri slovách na *-ár/-iar* existujú, samozrejme, aj ďalšie deriváty od takýchto slov.

Napr. Zmysel pre humor mu teraz vravel, že sa choval veľmi *trochársky* (A. J. Cronin, Citadela, prel. J. Telgársky a B. Hečko, Bratislava 1949, 42), *východniarsky, západniarsky, východniarka, západniarka, mocnárstvo, obchodniarsky, suchársky, suchárstvo, suchárka* a pod.

V niektorých prípadoch nemáme doklad na derivát s príponou *-ár/-iar*, ale jedine doklady na ďalšie deriváty. Napr.:

---

[16] *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy,* Bratislava 1953, 81 (príklad národniar); *Učebnica slovenského jazyka pre štvorročné odborné školy,* Bratislava 1954, 2., nezmenené vydanie, Bratislava 1955, 80 (príklady národniar, východniar, západniar); *Slovenská gramatika,* Martin 1953, 80, § 105 (národniar, východniar, západniar); 2. prepracované a rozšírené vydanie, Martin 1955, 128, § 161 a 162 (národniar, východniar, západniar); 3. vydanie, Martin 1955, tamže (nezmenená pretlač druhého vydania); *Slovenská gramatika a sloh pre 1. ročník pedagogických škôl,* Bratislava 1950, 117—118 (národniar, východniar, západniar).

Dívaš sa na jeho *troškárstvo.* (Orol III, 1872, 111) — *Troškári sa.* (SP XV, 1895, 284)

Podoba *troškár* však alebo skutočne existuje, alebo je potenciálne možná. Aj keby prípadne neexistovala, možnosť tvorenia ďalších derivátov s vynechaním slova na *-ár* umožňuje existencia príslušných derivátov, odvodených od existujúcich slov na *-ár.*[17]

Celkove možno povedať že podstatné mená na *-ár/-iar* sa tvoria nielen od podstatných mien a od slovies (čo sa v gramatikách bežne uvádza), ale aj od prídavných mien a od prísloviek (zriedkavejšie), od predložkových väzieb a združených pomenovaní. Najčastejšie ide o odvodzovanie názvov osôb, zriedkavejšie názvov živočíchov a vecí.

O DVOCH PREKLADOCH LEVOČSKEJ BIELEJ PANEJ

Matilda Hayeková

Koncom minulého roku vyšiel Jókaiho román Levočská biela pani v preklade Valérie Paříkovej. Kniha sa pomerne rýchlo rozpredala. A pri tom ide o dielo, na Slovensku už známe v preklade Michala Knapa. (Vyšlo v rokoch 1926—1927 v Spišskej Novej Vsi.) V súvislosti s týmto sa však vynára otázka, či bolo rentabilné dielo znova prekladať, či by nebolo stačilo upravené vydanie Knapovho prekladu. Toto bola jedna z príčin, pre ktorú sme si všimli oba preklady. Aby sme ich lepšie i objektívnejšie mohli zhodnotiť, porovnali sme oba slovenské preklady navzájom a aj s originálom na miestach, ktoré sa kryjú so stranami 7-53, 206—250, 381—429 v preklade Paříkovej.

Prv, ako by sme vyslovili vlastnú mienku o oboch prekladoch, uvedieme paralelne vedľa seba ukážky od oboch prekladateľov aj príslušný originál.

Originál:

Az elmúlhatatlanok

(Tájékozás)

Lőcse várost, a Szepesség székvárosát, most is az a bástyafal veszi körül, mely századokon át a legerősebb ostromoknak volt tanúja; ugyanazok az őrtornyok

[17] Na možnosť tvoriť odvodený rad s vynechaním základnej podoby na základe analógie podľa schémy, ktorá sa v jazyku vypracovala, pekne ukazuje najnovšie M. Urbančok, *Dvesto — dvojstý, dvojstovka,* SR XXII, 1957, 55.

rajta, amikben a céhek férfiai összegyűltek, ha ellenség támadását kellett visszaverni. A kősánc vízárkaiból most már buján tenyésző gyümölcsöskertek fáinak koronái emelkednek elő s a rejtekajtók, amik a bástyák üregeiből a szabadba vezetnek, nincsenek már titokban tartva.

Knapov preklad:

Nepominuteľní

(Orientácia)

Hlavné mesto Spiša, Levoču, ešte i teraz obkľučujú tie isté hradby, ktoré boly dlhé stáročia svedkami tuhých bojov; na hradbách tie isté veže, v nich sa shromažďovali príslušníci cechov, kedykoľvek bolo treba odrážať nepriateľa. V hradných priekopách rozprestierajú sa teraz už úrodné ovocné záhrady a tajné brány, ktoré popod hradby viedly von z mesta, už nie sú zatajované.

Paříkovej preklad:

Nehynúca

Levoču, stoličné mesto Spiša, obkľučujú i dnes tie isté hradby, ktoré boli po stáročia svedkami najmocnejších obliehaní. Na nich tie isté strážne veže, v ktorých sa zhromažďovali chlapi cechov, keď bolo treba odrážať útoky nepriateľa. Z priekop kamenných šancov sa dvíhajú koruny teraz už rozbujnených ovocných sadov a tajné brány, vedúce z dúpní bášt na voľné priestranstvo, už dávno nie sú tajomstvom.

Ako z ukážok vidíme, obaja prekladatelia sa usilovali o presnosť, ale miestami sa od nej odchýlili k voľnému prekladu, obyčajne pre lepšiu zrozumiteľnosť — hoci nie vždy to prospelo kvalite prekladu. Tak napr. všimnime si nadpis prvej kapitoly. Jókai použil plurál od slova *az elmúlhatatlan,* keďže v tejto kapitole zhruba naznačuje historické pamiatky, ktoré ho upozornili na obe hrdinky románu: Julianu Korponayovú, rod. Ghécziovú a Žofiu Andrássyovú, rod. Serédyovú. Plurálovým tvarom nadpisu autor zrejme vyzdvihuje významnú úlohu oboch ženských hrdiniek — dvoch charakterových protikladov. Celý román smeruje k tomu, aby v kontrastoch ukázal život dvoch veľkých žien, hrdiniek z kuruckého Uhorska. Tento spisovateľov zámer nepostihol ani jeden z prekladateľov. Oba nadpisy: *Nepominuteľní* (K)[1] aj *Nehynúca* (P)[2] sú nesprávne, lebo nevystihli originál: *Nepominuteľné;* alebo *Nehynúce.* Prvé synonymum je vhodnejšie, keďže ešte v samom románe sa dozvedáme o smrti oboch hrdiniek, ktorých pamiatka však nepominula. Knap preložil aj podtitul *Tájékozás — Orientácia,* čím prejavil dobrú snahu po presnosti. Ale poslednú vetu odseku už preložil priveľmi voľne. A tak je to v celom jeho preklade; niektoré detaily jeho prekladu sú presnejšie, vernejšie než Paříkovej, napr. *príslušníci*

[1] K = Knapov preklad.
[2] P = Paříkovej preklad.

cechov (K) je iste správnejšie než „chlapi cechov" (P). Posledné súvetie odseku je však veľmi komplikované, typická Jókaiho kvetoreč. Obaja prekladatelia ho pretlmočili svojským spôsobom: Knap horším, Paříková lepším; ale zdá sa, že posledná priradená veta na samom konci sa lepšie vydarila Knapovi: *už nie sú zatajované — nincsenek már titokban tartva.* Ani Paříkovej preklad *už dávno nie sú tajomstvom* však nie je zlý. Ale zas lepšie ako Knapp preložila Paříková začiatok prvej vety: *Levoču, stoličné mesto Spiša, obkľučujú . . .*

A toto, čo sme zistili na prvom odseku, platí zhruba — ako si to postupne ukážeme — pre oba preklady celého románu. Paříkovej preklad je vcelku presnejší a umeleckejší — lepšie vystihla Jókaiho svojský, vyumelkovaný štýl, hoci miestami má tiež niekoľko nedôsledností. Knapov štýl je síce vzhľadom na čas vyjdenia dobrý, aj dosť verný, ale dnešnému čitateľovi, náročnému vo veciach jazyka, pripadá zastaralým a málo umeleckým. Sú tam napr. slová a spojenia, ktoré by dnes už nikto nepoužil: *hustý koberec rastlinový* (3), *šľakovať* (5) — stopovať, *neskorej* (6), *Šamšon* (16) — Samson. A už celkom bez zmyslu pre sled románového deja preložil Knap poslednú vetu prvej kapitoly: *Muž tej nepominuteľnej mŕtvej bol ten generál Štefan Andrássy, ktorý pri Levoči p a d o l* (9). Paříkovej preklad správne zachytáva zmysel originálu: *Muž tejto nehynúcej mŕtvej bol generál István Andrássy; pod jeho velením padla Levoča* (10). Na tej istej strane preložil Knap spojenie *kinek int* ako *na koho kýva;* Paříková to prekladá *komu ukazuje,* hoci najbližšie originálu by bolo: *komu kynie,* ale tu je zas Knap bližšie k vernému tlmočeniu ako dnešná prekladateľka; podobne aj tam, kde maďarský text *Serédy Zsófia, Andrássy Istvánné* preložil *Žofia Serédy, manželka Štefana Andrássyho;* naproti tomu Paříkovej preklad nesie priveľmi administratívnu patinu: *Zsófia Andrássy, rodená Serédy.* Aj konjunktív *nem választhatott volna* správnejšie vystihol Knap: *Krajšieho rámca by si maliar ani nebol mohol nájsť pre svoj obraz.* V novšom, Paříkovej preklade tá istá veta znie takto: *Krajší rám na svoje dielo si maliar ani nemohol zvoliť.* Tak isto sa Knapovi lepšie podarilo preložiť nadpis tretej kapitoly, najmä adjektívum *szászszorszép.* Prekladá ho ako *prekrásna pani* (16); Paříkovej prívlastok *krásna pani* nevystihuje dostatočne významovú náplň originálu.

Keď si zas povšimneme 23. kapitolu oboch prekladov, zistíme, že prvý odsek Knap aj Paříková — pravda každý svojím spôsobom — dobre preložili. Druhý odsek je už ťažšie, komplikovanejšie štylizovaný, horšie sa prekladá — a tu sa už obe slovenské pretlmočenia od seba odlišujú: obaja prekladatelia však preexponovali v ňom to svojské: Knap stručnosť, až úsečnosť, Paříková vyumelkovanosť — a to na úkor presnosti. Všimnime si sám text:

Originál:

Miklósnak nem volt ez iránt semmi érzéke, soha semmi gyöngédebb indulat nem szállta meg a lelkét. A zárdában aszkétának nevelték, onnan egyenesen a csatatérre került: a kegyetlenség iskolájába. Mit tudott ő arról, hogy egy csupa érzelmekből összealkotott női szívvilágot egy szó, egy lehelet képes romba dönteni. De mit is törődött vele. Ezek az érzékeny szívek csak akadályára vannak az erős emberek szándékainak. Ha tudta volna, hogy mit tesz, akkor is megtette volna. De hát éppen nem tudta. Hozzá volt szokva, hogy az urak, mágnások, generálisok nem is nagyon titkolózók a szerelmi csapongások dolgában. Tivornyáikon szabad szájjal példálóznak egymás latorságára, s azt az asszonyok is hallhatják és mosolyognak rajta. Még tetszik nekik, ha a férjeikről azt a hírt hallják, hogy az asszonyok bolondulnak utánuk. Nem szégyen az, hanem virtus. Akit vádolnak vele, egyet feszít a mellén, mintha érdemrendet kapott volna. Aztán mi is van abban? A katonák nem tették le a votum castitatist, mint a monachusok.

Knapov preklad:

Mikuláš nemal pre takéto veci nijakého smyslu, nežnejšie city sa jeho duše nikdy nedotkly. V kláštore vychovávali ho za askétu, odtiaľ sa dostal rovno na bojište, do školy ukrutnosti. Čo vedel on o tom, že svet ženského srdca, složeného zo samých citov, jediné slovo, jediný dych môže zrúcať? Ale čo sa on o to staral? Tieto citlivé srdcia sú plánom silných ľudí iba na prekážku. Keby bol aj vedel, čo robí, i vtedy by to bol spravil. Bol na to privyknutý, že páni magnáti, generáli sa so svojimi milostnými dobrodružstvami veľmi ani netaja. Pri popíjaní celkom otvorene robia narážky na svoje lotrovstvá, robia si z nich žarty, a tieto reči počúvajú často i ženy — a smejú sa im. Ba sa im to ešte i páči, keď počujú o svojich manželoch, že sa ženy za nimi bláznia. To nie je hanba, ale sláva. Koho tým obviňujú, ešte sa hrdo vypne, ako by bol dostal vyznamenanie. A konečne, čo je na tom? Vojaci nezložili votum castitatis ako mnísi.

Paříkovej preklad:

Miklós bol v citovej oblasti celkom nevedomý. Jeho duše sa nikdy nedotkli nežnejšie city. V kláštore ho viedli k asketizmu, odtiaľ sa dostal rovno na bojisko: do školy nemilosrdností. O tom, že jediné slovo, ba i prudšie dýchnutie môže svet ženy, zložený z čírej citovosti, celkom zničiť, nevedel nič. Ale na to ani nedbal. Citlivé srdcia iba hatia silných ľudí pri uskutočňovaní ich zámerov. Nevedel, čo svojím počínaním spôsobuje, no keby aj bol vedel, nebol by konal inakšie. Zvykol si na to, že páni magnáti, generáli neveľmi sa taja so svojimi ľúbostnými pletkami. Na lumpačkách robievajú na plné ústa poznámky o svojich lotrovinách aj v prítomnosti žien a tie sa tomu len usmievajú. Ba ešte sa im aj páči, keď počúvajú o svojich mužoch, že sa ženy za nimi blaznejú. To je úspech, nie hanba. Koho z toho obvinia, ten sa vypne v prsiach, ako by mu pripínali vyznamenanie. Napokon čo je na tom? Vojaci nezložili votum castitatis ako mnísi.

Ako z textu vidíme, prvú vetu sa lepšie podarilo preložiť Knapovi. *Nem volt ez iránt semmi érzéke* je vskutku *nemal pre to nijakého zmyslu,* a nie

„v citovej oblasti bol celkom nevedomý". Tak isto je správnejšia aj Knapova tretia veta než Paríkovej priveľmi voľná. *Mit tudott ő arról* je *čo on o tom vedel,* a nie „nevedel nič". Maďarské spojenie *romba dönteni egy szívet* nemožno prekladať doslovne ako Knap *zrúcať srdce;* Paríkovej *zničiť srdce* je lepšie; obyčajne sa však používa fráza *zlomiť srdce.* Vetu *De mit is törődött vele* zas lepšie preložil Knap: *Ale čo sa on o to staral?* Paríkovej preklad síce nie je zlý, lenže by zodpovedal maďarskému: *de mit sem törődött vele — ale na to ani nedbal.* Nevhodne — makarónsky preložil Knap prezývku *korcsmagenerális* „krčmagenerál" (291 a i.), Paríková našla priliehavý slovenský výraz: *generál z mokrej štvrte* (198 a i.).

Vetu *Azzal is el tudta hitetni, hogy nagy szüksége van a Bécsbe utazásra* preložili takto: *Tú (Kristínu) vedela tiež presvedčiť, že veľmi potrebuje ísť do Viedne* (K II, 71) a *I tej (Krisztine) vedela navrávieť, že jej cesta do Viedne má nesmierny význam* (P 250) — hoci správne by bolo: *Aj tú vedela presvedčiť, že je pre ňu veľmi potrebné, aby išla do Viedne.*

I vetu *odaszoríthatta az ablak közé* (287) lepšie preložil Knap: *zatlačila k obloku* (K II, 72); *priprela k stene* (P 251) nie je dosť presný preklad — odhliadnuc od toho, že ani jeden z prekladov nerobí rozdiel medzi *odaszorította* a *odaszoríthatta,* teda *mohla zatlačiť,* a nie *zatlačila.* Tak isto presnejšie, hoci nie pekne po slovensky preložil Knap túto vetu z originálu: *míg az ő egész causáját és a Fabriczius leányáét apróra meg nem értette* (287); *kým dopodrobna nevypočul celú jej a Fabriciovej dcéry záležitosť* (K II, 73). Toto miesto je v Paríkovej texte voľne preložené: *kým podrobne nevypočul celú Juliánninu kauzu i vec, ktorú mu predniesla Fabriciova dcéra* (251).

Avšak veľmi dobre preložila Paríková túto vetu: *Ő keresztüllátott a hercegen. De ezt nem árulta el előtte* (288). — *Videla mu na dno duše, no nedala to na sebe znať* (P 252). Knapov preklad *Ona poznala princovo zmýšľanie dobre. Ale mu to neprezradila* (K II, 73) ani formou, ani obsahom nezodpovedá originálu.

39. kapitola nám zas poskytuje hodne príkladov na to, ako Knap zotrel dobový kolorit, ktorým Jókai svoje dielo prifarbil: nepoužíva oslovenie *Vaša Milosť,* také bežné medzi zemanmi v kuruckých časoch. Nahradil ho prostým vykaním, ale to je proti presnosti i proti duchu diela. Paríkovej preklad je z tohto hľadiska presnejší a vycibrenejší, napr. *Mi jó szél hozta ide kegyelmedet? — kérdezzé Löffelholtzné* (460) prekladá Knap: *„Aký dobrý vietor vás sem zavial?" pýtala sa pani Löffelholtzová* (K II, 306). V Paríkovej preklade zas čítame: *Aký dobrý vietor sem privial Vašu milosť — spýtala sa Löffelholtzová* (P 402). — Knapov preklad však lepšie vystihol maďarské priezvisko vydatej ženy — *p a n i Löffelholtzová.* Alebo: *Ahová kegyelmed magával viszen, oda megyek*

(460). — *Pôjdem všade, kam ma budete brať so sebou* (K II, 306). — *Pôjdem ta, kde ma Vaša Milosť povedie* (P 402). V tejto kapitole použil Knap nesprávne zastarané pomenovanie pre maďarské podstatné meno *háziasszony* „pani domová" (K II, 306, 307), hoci má byť *domáca pani*, ako to preložila Paříková (402, 403); ale zas frázu *torkig laktam* (460) lepšie preložil Knap: *Už mám toho po krk* (K II, 306). Paříková zvolila krajový výraz: *už sa mi lakťom kole* (P 402). Aj *mazsolaszőlő* (460) sú *hrozienka* (K II, 306), nielen *viničky* (P 402), ako sa v niektorých nárečiach volajú sušené plody hrozna.

Toto by boli poznámky k jednotlivostiam, na ktoré sme prišli pri porovnávaní oboch prekladov navzájom. Teraz by sme mali ešte niekoľko pripomienok k Paříkovej prekladu samému — kladných aj záporných.

Medzi klady Paříkovej prekladu patrí používanie hovorového vzťažného zámena *čo*, hoci nie všade ho použila správne. Ale už skutočnosť, že ho vôbec používa, je dôkazom toho, že sa vyhýbala stereotypnému opakovaniu vzťažného zámena *ktorý*. Lenže občas zašla do krajnosti a používa *čo* pričasto, ba i tam, kde nepatrí. Dobre použila *čo* napr. v týchto vetách: *Veľký plameň, čo kedysi roznecoval, je dnes iba pahrebou* (9); alebo *Preplnený je pamiatkami kráľov a dynastií, čo sa tu zdržiavali* (14). (Lenže Paříková tu použila nadsádzku — podľa originálu by malo byť *plný je pamiatok — tele van emlékekkel* a nie je tam *zsúfolásig tele van.)* S gradačným zameraním použila prekladateľka päťkrát zvratné *čo* v tejto vete na str. 36: *Je to on, ten István Fabricius, čo dal Levoču po veľkom požiari znovu vybudovať, čo pomocou svojich architektonických vedomostí objavil a z tajných skrýš radnice vyniesol na denné svetlo poklady . . ., čo znovu vypravotil mestu dve dediny . . ., čo mesto Levoču udržiaval vo vernosti Fraňovi Rákoczimu a čo bol väčším dobrodincom mesta ako Thurzo . . .*

Ale už na str. 221 v dvoch po sebe nasledujúcich vetách mohla prekladateľka striedať *čo* a *ktorá: Nuž jestvuje taká strašná láska na svete, čo prežije smrť? Jestvuje taká ukrutná sila vôle, čo (ktorá)! premôže nemenné zákony večnej prírody . . .?* Vzťažné zámeno *ktorý* malo sa však použiť namiesto *čo* v tejto vete: *Majetok jej otca Fabriciusa, čo (ktorý!) zostal Rákóczimu dosiaľ verný a nevedno, kde sa ukrýva, zhabali* (250).

Ďalším kladom Paříkovej práce je tá skutočnosť, že niektoré dlhé, komplikované a ozdobne štylizované Jókaiho maďarské súvetia rozdelila na niekoľko pekne stavaných jednoduchých slovenských viet. (Michal Knap, klasický filológ, verne ponechal dlhé vety aj v preklade — bez ohľadu na to, že je to v beletrii nie celkom bežné.) Môžeme si to všimnúť hneď na vyššie spomenutom prvom odstavci — alebo aj na str. 20: *A ľahučkým rýchlym krokom vošla do kostola, starostlivo si prikrývajúc dieťa a k perám si dvíhajúc modlitebnú knižku. (!) Cestou k svojmu kreslu, ktoré bolo až pri*

samom oltári, ani raz sa neobzrela ani napravo, ani naľavo, kým ju samu sledovali oči všetkých zhromaždených. Tak isto veľmi dobre je preložené ťažké, zhustené maďarské súvetie týmito výstižnými vetami na str. 24, 25: *Na zadnej strane operadla každého z kresiel je vyrytý erb toho, kto na ňom sedáva, na prednej strane znak mesta. (!) Cez každé kreslo je prehodený plášť, na ňom položený štvorrohý klobúk: emblémy hodnosti.* Veľmi dobre a výstižne je preložená aj táto veta: *Eszébe jutott a doktor. A tudós Kornides Lőcsén* (451). — *Doktor... pravda. Spomenula si naňho. Na učeného Kornidesa v Levoči* (395).

Ale nájdu sa v preklade aj sporné veci, napr. pre maďarské slovo *tornác* používa Paříková až tri slovenské synonymá: spisovné *pavlač* (33, 206 a i.) a nárečové *trnác* (176, 323 a i.) aj *žuder* (242) — pomenovanie drevenej pavlače prostého dedinského domu. Diferencovanie medzi *pavlač* a *žuder* je správne, ale celkom zbytočné sa nám zdá málo známe slovo *trnác,* ktoré sa striedavo používa so slovom *pavlač* na pomenovanie pavlače levočskej radnice.

Ani spojenie *mníšsky generál* (210 a i.), alebo *generál-mních* nevystihuje celkom presne maďarský originál *dervis generális; mníšsky generál* by bol *barát generális.* Prezývka *dervis generális* jasne hovorí o slepom fanatizme mnícha-veliteľa, ktorý vo svojej nepríčetnej ukrutnosti často pripomína orientálnych fanatických dervišov. Prečo by sa malo v slovenskom preklade zotrieť ono prifarbenie, ktoré Jókai zámerne použil? Knapov kalk *derviš-generál* prezrádza úsilie prekladateľa verne sa pridržať originálu. Dnes by sme však toto slovo písali so spojovníkom: *derviš-generál.*

Ďalším problémom sú v preklade maďarské krstné mená: *Juliánna, Zsófia, István, Miklós, Orbán, Krisztina,* ale na str. 36 čítame *Fraňo Rákóczi!* Maďarské krstné mená sa žiadajú za priezvisko a vo svojom pôvodnom znení sa veľmi divne vynímajú v slovenskom kontexte pred priezviskom, najmä keď sa skloňujú, napr. *Lászlóa Ocskayho* (80). Konečne všetky tieto krstné mená sú známe a bežné i v slovenčine a hrdinom nič neuberieme na ich maďarskosti, ak ich krstné mená napíšeme po slovensky — najmä nie takým „nemeckým Maďarom", vlastne Uhrom, ako boli Štefan Fabricius a Urban Czelder. Alebo načo *Imre Thököly* (331), keď sa v dejepisoch píše o Imrichovi Thökölym. A potom — ako bude vyslovovať pospolitý slovenský čitateľ, ktorý nevie po maďarsky, takto písané krstné mená: *Zsófia, István, Miklós?* S priezviskami *Rákóczi, Ocskay* si už ľahšie poradí, tie pozná z rozprávania dedov i z histórie. Toto je tiež jeden dôvod za poslovenčenie krstných mien románových postáv — aby sa priblížili čitateľovi.

Teraz uvedieme nedopatrenia, ktoré unikli pri práci prekladateľke alebo redakcii. Na niektoré sme už upozornili pri porovnávaní jednotlivých úryv-

kov; ostatné (z porovnaných partií) pokúsime sa zhrnúť do niekoľkých skupín.

Sem patria zbytočne použité expresíva za neutrálne slová v origináli. Napr. *taposni* nie je „dubasiť" (9), ale len *šliapať; szétnyílt kabát* nie je „rozgajdaný kabát" (17), ale *otvorený, rozopätý kabát; magával hord* nie je „vláči so sebou" (26), ale *nosí, vodí so sebou.* Na str. 46 nachádzame zakazujúce expresívne zvolanie „Neziap!" — hoci v origináli je *Nekiabálj!* — teda *Nekrič!.* Na str. 221 zas *Eh mit!* preložila Paříková Netárajte!, hoci malo byť *Čo tam po tom!* alebo *Ale čo!* alebo *Ba ešte čo!* (Knap má *Eh čo!* — II, 26.) Ani na str. 225 nemá byť: „pijan je...; pomäteneč a ožran", ale *Aj si rád upije; Jeden je opitý blázon.* — Ani *mosatlan száj* nie je „neumytá papuľa" (206), ale *neumyté ústa,* veď *papuľa* je slovenský ekvivalent za maďarské *pofa. Lövöldözni* je *strieľať,* nie „trieskať" (217). Slovo *kacagás* nie je *rehot,* ale *smiech* a keďže v origináli nie je *röhögés,* ale *kacagás,* nemalo sa použiť expresívne sloveso *rehotal sa* v tejto vete: *Pánu Alaudovi poodskakovali z vesty gombičky, čo sa tak rehotal* (399) — veď v spoločnosti upiatej a formalistickej pani Löffelholzovej si to nemohol dovoliť. Tak isto sa na tej strane nemalo použiť sloveso *vyfrfotali,* ale *vyklebetili* — keď ide o takú vyberanú spoločnosť. A takéto dámy nemôžu ani „brýzgať sedliakovi" (395), iba ak mu *vynadajú,* keď im v niečom neurobí po vôli. Nepoužili by sme ani sloveso *okálili* vo vete na str. 413 a nahradili by sme ho známym spojením *vyvaľovali oči: A tí dvaja panskí chalani, čo na teba len okálili, nepokladali ťa ani za hodnú...*

Za nedôslednosť pokladáme aj preklad „znosil ich do zeme" (47); *(lehordta a sárga földig* — malo byť: *znosil ich po čiernu zem.* Nedorozumenie vzniká z mylne preloženého spojenia a *kuruc magyarok* — „maďarskí kuruci" (33), hoci sú to *kuruckí Maďari.* Nuž a v tom je podstatný rozdiel. Lebo maďarskí kuruci boli kuruckí vojaci maďarskej národnosti a kuruckí Maďari znamená: maďarské obyvateľstvo kuruckého, t. j. proticentralistického, protirakúskeho zmýšľania. Ani spojenie *kérdezzé magában* sa nepreklադá doslovne „spýtal sa v sebe" (246), ale *spýtal sa v duchu.*

Poukážeme tu aj na niekoľko nesprávne preložených slov. *Hímzett* nie je „pošitý" (8), ale *vyšitý,* ani *alkudozás* nie je „dohadovanie" (12), ale *jednanie; ágyúöntő műhely* sa môže i presnejšie preložiť ako „výrobňa diel" (14), je to *lejáreň diel. Szép* je *pekný,* nie „sypký" (19); *hallom* je *počujem, počúvam,* nie „zdá sa" (21); *soha* je *nikdy,* nie „nikto" (32) — *után* je *po, za,* nie „pod" (34); ani *szék* nie je „stôl" (36), ale (predsednícke) *kreslo* — ani *belökdösni* nie je „vopchať" (44), ale *vsácať, vsotiť. Hop, Gevatter!* nie je „Hop, ľudkovia" (44), ale *Hop, stráže! Rúdlámpás* nie je prostý „lampáš" (46), ale *lampáš na žrdi.* Ani *pellengérkalit* nie je jednoduchá „klietka" (51), ale *pranierová klietka* alebo *klietka hanby. Nagy-*

hamar nie je „bez meškania" (48), ale *narýchlo; kapca* je *onuca,* nie „podnožka" (199). Ani *védelem* nie je „brnenie" (202), ale *obrana, bránenie sa. Egyedüli* je *jediný,* nie „posledný" (205); *cseléd* je *slúžka,* „sluhovia" (210) by bolo *cselédség, szolgák.* Aj *látomány* je *prízrak,* nie „marivo" (214). *Zsófia pedig érezte már* nemalo sa prekladať „a Zsófii sa zamarilo" (213), lež: *ale Žofia už cítila* ... Ani *oly nagyon* nie je „nadovšetko" (214), ale *tak veľmi, natoľko; gyóntató* nie je „duchovný" (214) — to by bol *lelkész* — ale *spovedník. Elmegy előtte* nie je „obchádza ho" (217), ale *prechádza pred ním. Aki eladta a hazáját* nie je „záškodník vlasti" (219), ale *vlastizradca. Fuldokolni* je i *dusiť sa* i *topiť sa,* ale na str. 220 malo byť: *ústka rozzävilo, ako kto sa dusí. Úgy tett velük* je *tak s nimi naložil* a nie „zaujal k nim postoj" (224); *rettenetes* nie je „obludná", ale *strašná,* najmä ak ide o gardedámu. Na tej istej strane čítame *(vyhovoriac sa) na akúsi robotu,* hoci originál znie *sok dolga van* — teda malo byť, *vyhovoriac sa na množstvo práce,* alebo: *že má mnoho práce, roboty. Kuglof* je *bábovka,* nie „koláč" (230). Ani *kegyes* nie je „pobožná" (242), ale *láskavá; szélcsap alak* nie je „ráňava" (130), ale *vetroplach. Heverő had* v prenesenom zmysle, ako ho Jókai použil o pohoničoch byvolov, nie je „povaľujúce sa vojsko" (291), ale *povaľujúci sa oddiel, štáb; férfi* nie je v každom kontexte *chlap* (313), v písaných prejavoch sa častejšie používa synonymum *mužský; magyar nemzet* nie je „Uhorsko" (382), ale *Uhri. Fürt* je *kučera,* nie „pradeno" (384), aj *úri vendégek* sú *pánski hostia,* nielen „hostia" (386). Originál *palóc paraszt kiejtéssel* chcela prekladateľka prispôsobiť slovenčine a na str. 395 upravila text takto: *po sedliacky ponúka.* Lenže v origináli nasleduje priama reč v palóckom nárečí — a túto Paříková preložila do spišského nárečia. Preto by sa v uvodzovacej vete lepšie hodilo: *po špišacky ponúka. Nehezen fog menni* neznamená „to nepôjde" (408), ale *to ťažko pôjde. Imádkozás egy megholt gyermek mennyei üdvéért* nie je „Modlitba pri smrti dieťaťa" (425), ale *Modlitba za spásu mŕtveho dieťaťa,* alebo proste *Modlitba za mŕtve dieťa. Megtérni* nie je „vystúpiť" (426), ale *vrátiť sa, obrátiť sa.* Ani expresívne deminutívum *fiacskám* by sme neprekladali *synak* (427), ak ide o malé dieťa, ale *synček. Réz* nie je „mosadz" (216), ale *meď.*

Poukážeme aj na niekoľko nie síce nesprávnych, ale nevhodných synoným, ktoré si prekladateľka pri práci zvolila. *Merő* je *čiročistý,* ale aj *rýdzi,* a toto synonymum sa malo použiť vo vete *je samý čiročistý Nemec* (12); alebo *vályus* je síce i *hrantovitý,* ale na str. 24 sa malo preložiť ako *žliabkovitý.* Do dreva sa pri umeleckej práci nedlabe, ale vyrezáva; teda veta na str. 32 by sa mala takto upraviť: *Na tomto sude je zas vyrezávaná holubica.* Na tele nenaskakujú *zimomriavky* (42), ale *husia koža — zimomriavky* len *prebehnú,* čo znamená to isté ako ľudové *smrtka ho preskočila.* Namiesto

spojenia *mriežkový čepček* (76) by sme použili *sieťka; sánta doktor* by sme neprekladali doslovne *kuľhavý doktor* (231 a i.), ale *chromý doktor* — veď sa o ňom píše, že sa pohyboval len na barlách. A namiesto zriedkavého slova *papečina* (273) by sme použili *raždie.* Ako sme už boli spomenuli, v autorskej reči treba používať nocionálne výrazy, nie nárečové. Rozhodne by bolo lepšie *hádzala ďalej halušky* než *štíkala strapačky* (278). Veď na Dolnej zemi *strapačky* nepoznajú, iba biele halušky a zas na Orave sa síce povie „štikanie halušky", ale nepoužíva sa spojenie *štikať halušky* — v Novohrade sa zas hovorí „šmáre haluške". Tak isto by malo byť *soľnička* namiesto *slánka* (278); aj slovo *taršula* (279) by sme nahradili *kapsou. Méltó* je síce *hodný, hoden,* ale na str. 386 sa malo preložiť ako *dôstojná, primeraná.* Aj zriedkavé knižné slovo *záťaha* (408) by sme zamenili podstatným menom *množstvo.* Namiesto archaického slova *rakva* (428 a i.), ktoré sa v texte dosť často vyskytuje, by sme použili všeobecne známe podstatné meno *truhla.* Nepoužívali by sme nárečové pomenovanie *studeno, studenô,* ale *huspenina;* namiesto *mrkotať* na str. 84 by sme dali *mrmľať.* Ani o mrzutom poštmajstrovi sa nepovie, že je „hrubastý" (246), ale že je *trocha hrubý.* Pomenovanie *modlitebník* (417 a i.) je odborné pomenovanie knižne vydanej zbierky predpísaných modlitieb; inak sa všeobecne používa názov *modlitebná knižka,* ktorý by bol aj v preklade vhodnejší. Slovo *ozvučný* (424) je zriedkavý básnický výraz — v próze stačí *zvučný.* Ale naproti tomu by sme neprekladali „zadok koča" (224), lež *zadná časť koča.* Ani slovo *ponocný* (145) nie je známe v slovenčine; používa sa len *(nočný) hlásnik.* A namiesto *odpustková púť* na str. 249 malo byť *kajúca púť.*

Ďalšiu skupinu nedopatrení tvoria nesprávne odvodzované slová alebo spojenia slov. U nás sa nepovie o horlivých prívržencoch Ríma, že sú „pápežníci" (14), ale *pápeženci, pápeženec.* Ani sa nepovie „brigadier generál" (26), ale *brigádny generál.* Nesprávne sú aj tvary „sládostne" (282) a „blahostne" (424); malo byť *sladkasto, láskavo.* Nepovie sa „prebehlý" (226), ale *prebehnutý,* nie „vovedne" (230), ale *vedno, spolu.* Spisovne je *na prst hrubo,* nie „na prst zhrúbe" (271). Ani oheň sa nie „obnieti" (277), ale *roznieti.* Nesprávne sú slová „zatým" (353) — *potom,* „pokým" (404) — *kým,* „sklenica" (407) — *pohár,* „dobrodejka" (414) — *dobrodinka;* slovo „verk" (242) je u nás slangové pomenovanie hodinového stroja, a keďže je v origináli: *ha romlott (az óra),* malo sa preložiť: *ak sú (hodinky) pokazené.*

Kazom prekladu je aj niekoľko nepresne preložených viet — či už obsahom nezodpovedajúcich originálu, alebo slovosledom nevyhovujúcich zákonitostiam slovenčiny. Napr. originál *Félváról néznek le a „kivételképpen" közéjük települt egynéhány magyar nemesúrra;* je takto preložený: *Cez plece sa dívajú na „výnimočne" medzi nich spore osadené maďarské*

zemianstvo (13) — a malo byť: *Cez plece sa dívajú na niekoľko maďarských zemanov, ktorí sa medzi nimi výnimočne osadili.* Alebo *Ekkor minő praktikumhoz folyamodott az áruló?* preložila Paříková privoľne: *Pomohli si teda zradou! Aké boli jej praktiky?* (38); malo byť *Nuž k akej praktike sa vtedy uchýlila zrada? — Hogy fülibe súghassa amit mond* je preložené *aby druhí nepočuli, čo mu vraví* (46). Lepšie by bolo hádam takto: *aby mu mohol niečo pošepkať. I Andrássy poznal veľmi dobre hostinec baťka Husa v Poprade* (236); slovosled tejto vety by sme takto upravili: *Aj Andrássy veľmi dobre poznal hostinec baťka Husa v Poprade.* Opravu by si zaslúžila aj jedna veta z nasledujúceho súvetia. Originál znie takto: *ha egy meghalt, már akkor a fia is öregapó volt.* V preklade čítame: *keď jeden umrel, druhý z potomkov stal sa už dedom* (236), hoci malo by byť: *keď jeden umrel, vtedy už aj jeho syn bol starým otcom.* Nepresne je preložená aj táto veta: *S ha valakinek nagyon sietős volt a dolga — A ak to nestihol* (236); malo však byť: *Aj keď sa niekto veľmi ponáhľal... Semmi kétsége sem volt aziránt* sa síce môže preložiť *Bol svätosväte presvedčený* (246), ale presnejšie by bolo: *Vôbec nepochyboval o tom...* Opravili by sme aj vetu na str. 383 „A pre úplnú istotu je toto prôšťa tu svedeckým dokladom" takto: *Ešte aj tento drobizg je svedeckým dokladom toho.—Ha hamarább érkezel* nie je „podľa toho, kto ta dorazí skôr" (384), ale *ak ta skôr doraziš. Juliánna maga is egészen elhitte ezt a mesét* nie je „I Juliánna podľahla klamu, uverila celú bájku." (407), ale *I sama Juliana celkom uverila túto bájku.*

Napriek uvedeným nedôslednostiam môžeme povedať, že sa Valéria Paříková, ktorej meno sa prvý raz objavilo na preklade väčšieho diela, zaradila medzi dobrých prekladateľov. I keď prekladala z ugrofínskej maďarčiny, z ktorej sa oveľa ťažšie prekladá než z jazykov indoeurópskych, jej slovenčina je pekná. Táto skutočnosť ako aj jej schopnosť vžiť sa do zmyslu i štýlu reči prekladaného autora, je zárukou dobrých prekladov pre budúcnosť.

Keď však porovnávame oba preklady, pozorujeme, že M. Knap používa vo svojom preklade v autorskej reči hodne ľudových slov, ktorým sa už dnešný prekladateľ vyhýba v takom kontexte, kde by sa mohli pokladať za spisovné. Napr. slovo *kanceľ* (159) je dnes na ústupe pred *kazateľnicou; spôsob vypytovania sa* (176) — dnes: *spôsob vyšetrovania (na súde!).* K prvkom, ktoré Knapovmu prekladu uberajú na umeleckej hodnote, patria aj stereotypne opakované slová ako napr. neurčité zámeno *dakto,* ktoré mohol striedať so synonymami *niekto, ktosi, voľakto.* Kalkom z maďarského *városháza* je združené pomenovanie *mestský dom,* ktoré Knap sústavne používa vo význame *radnica.* Lenže takto hovorili iba naši starí rodičia a mladá generácia toto pomenovanie už ani nepozná.

Avšak nielen slovná zásoba, aj celková stavba Knapových viet nesie istú archaizujúcu patinu. Archaickým, latinizujúcim dojmom pôsobia prívlastky, ktoré dosť často stavia autor za príslušným podstatným menom; napr.: *prevedenie svedčí o obratnej ruke u m e l c o v e j* (3); *vrhá svetlo cez hustý koberec r a s t l i n o v ý* (3); *obraz, maľba f r e s k o v á, ktorá je ešte staršia...* (4); *je jedným z tých dakoľko hradov u h o r s k ý c h, ktoré...* (7). V spojeniach ako *hustý koberec rastlinový; o obratnej ruke umelcovej* by dnešný prekladateľ použil namiesto zhodného adjektívneho prívlastku substantívny atribút v genitíve: *hustý koberec rastlín; o obratnej ruke umelca.*

Sloveso, ktoré Knap niekoľko ráz postavil na koniec vety, prezrádza klasického filológa. On v takejto vetnej stavbe nepocítil hungarizmus syntaxe. V maďarskej vete totiž sloveso veľmi často stojí na konci; v latinskej vždy; v súčasnej slovenskej len zriedka — čo býva vždy nejako motivované. V Knapovom preklade však máme takéto vety: *Je jedným z tých dakoľko hradov uhorských, ktoré z väčšej čiastky i doteraz d a j ú s a o b ý v a ť.* (7); alebo *A tá čertovská žena tam hore sa do hrsti s m i a l a a vystrkovala hlavu spoza záclony* (128). Prísudok *je* by dnešný prekladateľ postavil pred príslovkové určenie *od dávna* v takejto vete: *Pod obrazom je záhrada, ktorá od dávna je majetkom rodiny Probstnerovcov* (4). Podobne i slovko *tiež* by sme dnes postavili na druhé miesto v takomto spojení: *tú vedela tiež presvedčiť, že...* (II. 71) — *tú tiež* (alebo *aj tú*) *vedela presvedčiť, že...*

Už na začiatku článku sme sa dotkli zaujímavej skutočnosti, že totiž Paříková rozdelila niektoré veľmi dlhé Jókaiho vety na kratšie. Ide o to, že tým nijako neporušila štýl originálu v opisných partiách, kde Jókai s obľubou používa komplikované, kvetnaté vety. Knap prekladal úzkostlivo — pridržal sa do detailu originálu — lenže práve v týchto partiách na úkor ducha slovenčiny. V staršej slovenskej literatúre síce ešte nájdeme veľmi dlhé súvetia, ale moderná literatúra rozvité vety veľmi rada strieda s málo rozvitými jednočlennými alebo holými vetami a to práve pri líčení alebo opise. Keď sa však prekladá staršie dielo, tu je dôležité, aby prekladateľ uvážil hranice jednotlivých viet alebo myšlienkove úzko spätých vetných skupín a podľa toho rozdelil pridlhé súvetia. Tým, že to Knap neurobil, líši sa jeho preklad od nového prekladu Paříkovej a dodáva jeho dielu patinu zastaranosti, ktorá je však vzhľadom na dobu vzniku jeho práce celkom prirodzená. Najlepšie sa nám to ukáže na konkrétnom textovom materiáli. Napríklad prvá veta „Lőcse várost, a Szepesség székvárosát, most is az a bástyafal veszi körül, mely századokon át a legerősseb ostromoknak volt tanúja; ugyanazok az őrtornyok rajta, amikben a céhek férfiai összegyűltek, ha ellenség támadását kellett visszaverni“ — je citovo podfarbené, me-

ditatívne líčenie zasneného pozorovateľa, ktorý si k poškodeným zrúcaninám alebo pamiatkam v prítomnosti evokuje dávne udalosti. Spisovateľ sa nadchýna, oduševňuje sa, ako to postupne objavuje a vety spája do reťaze súvislého rozprávania, prerušovaného iba pomlčkami, ktoré v písanej podobe vyznačuje bodkočiarkami. Ako by bol text písal pre hlasné čítanie. Toto je bežný zjav v romantickej literatúre, ktorá sa svojho času v záujmových skupinách skutočne nahlas čítavala. Avšak grafická značka bodkočiarky oddeľuje celkom samostatné vety, ktoré možno oddeliť aj bodkou. Preto môže dnešný prekladateľ bez porušenia autorovho štylistického zámeru takéto súvetia bodkou rozdeliť na dve vety, tak, ako to urobila Paříková: „Levoču, stoličné mesto Spiša, obkľučujú ešte i dnes tie isté hradby, ktoré boli po stáročia svedkami najmocnejších obliehaní. Na nich tie isté strážne veže, v ktorých sa zhromažďovali chlapi cechov, keď bolo treba odrážať útoky nepriateľa." Podobne je to aj pri ostatných líčeniach. Dnešnému slovenskému čitateľovi lepšie vyhovujú na tlmočenie takéhoto meditatívneho opisovania osobitné vety (najmä bezprísudkové), ktoré vyzdvihnú tú ktorú skutočnosť: napr. *Na nich tie isté strážne veže* ... Pripojenie na predchádzajúcu vetu je vlastne v zámene *(na) nich* — ono úzko spája dve samostatné, ale obsahovo súvisiace vety v kontexte. Michal Knap použil osobné zámeno *(v) nich* na nesprávnom mieste, tam, kde sa žiada vzťažné zámeno *(v) ktorých.* Pokúsil sa vyjadriť myšlienkovú súvislosť oboch susedných viet opakovaním substantíva *hradby,* ale jednak nedosiahol taký efekt ako Paříková, jednak sa odchýlil od originálu a v takomto štylizovaní mu potom nutne chýba v druhej vete prísudok *sú.* Najlepšie to uvidíme na texte samom: „Hlavné mesto Spiša, Levoču, ešte i teraz obkľučujú tie isté hradby, ktoré boli dlhé stáročia svedkami tuhých bojov; na hradbách (sú!) tie isté veže, v nich sa shromažďovali príslušníci cechov kedykoľvek bolo treba odrážať nepriateľa."

Porovnanie oboch prekladov s originálom i navzájom nám ukázalo na prednosti aj nedostatky jedného i druhého prekladu zo stránky jazykovej i vecnej. Naše pripomienky môžu byť teda podkladom na uvažovanie pre oboch menovaných aj ďalších prekladateľov z maďarčiny. Zároveň však rozdielne lexikálne a štylistické prostriedky, s ktorými obaja prekladatelia narábali, naznačujú aspoň v niektorých črtách, aký pokrok urobila spisovná slovenčina za posledných tridsať rokov.

AKO PÍSAŤ VÝRAZY S *BOHVIE, KTOVIE*?

Štefan P e c i a r

Richard S c h n e k nadhodil v minulom ročníku Slovenskej reči[1] ako nevyriešený problém otázku písania výrazov typu *bohviekto, bohvieaký*. Upozornil na pravopisné ťažkosti pri skloňovaní týchto výrazov, najmä v predložkových pádoch. Schnekove poznámky však túto otázku nedoriešili. Autor totiž jednak vo svojich úvahách nepracoval s celým príslušným materiálom a nevyčerpal celú problematiku, ktorá sa v tejto súvislosti vynára, jednak urobil záver, ktorý z jeho vlastných úvah jednoznačne nevyplýva. Schnek sa nazdáva, že by bolo možno celú otázku vyriešiť jednoducho: písať vždy o s v e *bohvie kto, bohvie aký* atď., teda navrhuje zmenu doterajšieho spôsobu písania.

Takýto návrh však nerešpektuje tú závažnú okolnosť, že doterajší vývin spôsobu písania uvedených výrazov smeruje od stavu, ktorý Schnek odporúča, k stavu, ktorý Schnek zavrhuje. Veď iste nie je náhoda, že nové vydanie Pravidiel z r. 1953 zaznamenáva viac výrazov uvedeného typu písaných dovedna ako vydanie z r. 1940. Schnekovo riešenie problému je teda v rozpore s tendenciou predchádzajúceho vývinu, ktorá v pravopise býva spravidla rozhodujúcim faktorom (porov. poslednú úpravu nášho pravopisu).

V súvislosti s výrazmi typu *bohvie, ktovie* a ich zloženinami treba riešiť niekoľko pravopisných problémov. Už zbežným pozorovaním možno zistiť, že sa v istých prípadoch za slovami *bohvie, ktovie* píše čiarka, v iných prípadoch nie. Niekedy sa píše *bohvie, ktovie* osobitne, inokedy dovedna s nasledujúcim zámenom alebo príslovkou. Dr. Schnek na tieto rozdiely poukázal, ale nevymedzil dosť presne jednotlivé prípady.

Čiarku za *bohvie, ktovie* píšeme vtedy, ak tieto slová majú funkciu samostatnej jednočlennej vety, za ktorou nasleduje vzťažná vedľajšia veta, uvádzaná vzťažným zámenom alebo príslovkou. V tomto prípade treba slová *bohvie, ktovie* hodnotiť ako vetné príslovky (predikatívy)[2] s významom „nevedno, nevieme, nevie sa, nik nevie".

[1] Ako písať zložené slová typu *bohviekto, bohvieaký*, SR XXI, 1956, 366—368.

[2] V Pravidlách sa *ktovie, ktohovie* označuje iba ako častica. O častici *ktovie, ktohovie* bude reč ďalej.

Písanie čiarky v tomto prípade nepôsobí v praxi nijaké osobitné ťažkosti. Čiarka sa tu píše vždy, pred každým vzťažným zámenom vo všetkých tvaroch *(kto, čo, ktorý, aký, čí, koho, za koho, s kým, na čo, s akým* atď.) a pred každou príslovkou *(kde, kam, odkiaľ, pokiaľ, kedy, odkedy, dokedy, prečo* atď.).

Môže však aj tu vzniknúť pochybnosť o písaní čiarky, a to pri elipse, keď sa vo vedľajšej vete vypustí sloveso. Schnek uvádza takýto príklad: *A potichu sa modlila. K t o v i e*[,] *z a č o.* (Tomaščík) U autora, ako vidno z citátu u Schneka (str. 367), čiarka za *ktovie* nebola. Čiarku tu treba písať, lebo za *ktovie* nasleduje predložkový tvar vzťažného zámena *čo.* Nič na veci nemení, že za týmto tvarom už nič nenasleduje, keďže sloveso *modlila sa* je vypustené, lebo sa rozumie z predchádzajúcej vety.[3]

Otázka písania čiarky pred vzťažnými vetami, ktoré nasledujú po vetných príslovkách typu *bohvie, ktovie,* je teda pomerne jednoduchá. Zložitejšia je otázka písania týchto prísloviek samých. Je zrejmé na prvý pohľad, že príslovky tohto typu vznikli z dvojčlenných viet *boh vie, kto vie.* Proces adverbializácie týchto výrazov je však ešte živý a dosiaľ nie je ukončený. V staršej i novšej literatúre nájdeme nemálo príkladov na oddelené písanie. Napr.:

B o h v i e, čo bolo vo veci. (Vajanský) — B o h v i e, kedy sa z toho vystrábi. (Skalka) — B o h z n á, ako sa volá. (J. Kráľ)

Bystrý potok hadil sa zďaleka, k t o v i e, z ktorých až vrchov dochodil. (Šoltésová) — K t o v i e, aký to ešte vezme koniec. (Jégé) — K t o v i e, dokiaľ tam budú. (Fr. Kráľ) — K t o v i e, k t o v i e, či i on nebude konečne takým biednym majstrom. (Kukučín)

Dnes píšeme výrazy *bohvie* (krajové i *bohzná*), *ktovie* dovedna. Napr.:

B o h v i e, čo za zvuk ich to nastrašil. (Jégé) — B o h v i e, čo má ešte za lubom. (Chrobák) — B o h v i e, kto mu nahovoril... (Jesenský) — B o h v i e, ako ho sem priviali severné vetry. (Vajanský) — B o h v i e, ako to tí naši starí rozmýšľali. (Horák) — A b o h z n á, prečo ani tá práca nejde mu od ruky. (Podjavorinská)

K t o v i e, čo dobrého sa môže vykľuť z tejto udalosti. (Jégé) — K t o v i e, kto ich takto poprekladal. (Horák) — K t o v i e, prečo je to, že... (Horák) — K t o v i e, aký je to človek, ten starec. (Jesenská) — K t o v i e, či takú dostanem. (Barč)

Tento spôsob písania je už normovaný Pravidlami.

Pravidlá z r. 1931 ešte nezaznamenávali ani jeden z týchto výrazov. Pra-

[3] Rovnakej mienky je zrejme aj redakcia SR (i dr. Schnek?), lebo pri opakovaní citovaného príkladu na str. 368 sa už za *ktovie* píše čiarka. Bez poznámky prešiel Schnek citát *K t o v i e [,] za čím prišiel sem,* kde má byť za *ktovie* čiarka. O sporných prípadoch sa zmienim ďalej.

vidlá z r. 1940 zaznamenávajú iba výraz *bohvie.* Pravidlá z r. 1953 už uvádzajú nielen *bohvie,* ale aj *ktovie, ktohovie.*

Vidieť, že proces adverbializácie pôvodne dvojčlenných (i viačlenných) výrazov je v dnešnej spisovnej slovenčine živý. Dnes sa už stretávame i s dokladmi na *čertvie,* hoci tento výraz Pravidlá ešte nezaznamenávajú, lebo sa donedávna písal vždy oddelene v podobe *čert vie.* Napr.:

Čert vie, čo im sľúbil alebo dal. (Tajovský) — Čert vie, kto mi ho sem poslal. (Tatarka) — Čert vie, ako sa ten chrchliak medzi nás dostal. (Chrobák) — Čert vie, kam mieril so svojimi rečami. (Chrobák) — Mám tu kolónu — ostatok čert vie, kde je. (Bodenek)

Ale: Teda čertvie, kto a prečo navrhol Krbavca za poslanca. (Pravda 1954, č. 316) — Pán tajomník mal veľa peňazí, samé fialové, zelené a čertvie aké. (Fábry) — Zápisnica je nie na to, aby ste ľudí mohli chytať za slová a usvedčovať ich čertvie z čoho. (Karvaš) — Ja musím mrznúť, lebo otvárať [okná] vraj prídu čertvie kedy. (Pravda 1954, č. 328) — Myslím, že treba na Dunaji pristúpiť k vykynoženiu podstatnej časti kormoránov, ktorých je tu čertvie koľko tisíc. (Pravda 1954, č. 182)[4]

Synonymné výrazy *parom vie, ďas vie* píšu sa dosiaľ iba oddelene. Doklad na písanie dovedna sme nenašli. Napr.:

Nuž myslel si, že parom vie, koľko on tým zgazduje. (Tajovský) — Parom vie, kde vylihoval. (Hečko) — Strom, ktorý kvitne inakším kvetom, osoží inakším ovocím. Trpkým? Sladkým? Parom vie! (Jilemnický) — Ďas vie, čo to malo znamenať. (Figuli)

Otázka písania takýchto výrazov sa komplikuje, resp. z iného hľadiska zjednodušuje tam, kde sa dosiaľ nedokončil (alebo ani nezačal) proces adverbializácie. Je to vtedy, keď sa výraz môže rozličným spôsobom obmieňať, napr. vkladaním niečoho medzi obe zložky, rozvíjaním niektorej zložky výrazu, prenášaním do množného čísla a pod. Uvedieme príklady na takéto obmeny.

Čo za inžiniera? Čert ho vie. (Lazarová) — Či ho čert vie, kde ho psi jedia? (Kalinčiak) — Ale čert to vedel, že je ešte tu. (Tomaščík) — Čerti vedia, aký je to chlap! (Jesenská) — Čerti ho vedia, dobre padne vidieckemu človeku zasmiať sa nad tými z mesta. (Fiš) — Čerti sami vedia, čím kúril lakomý krčmár. (Vámoš) — „Nuž povedajú — čerti ich tam vedia," odpovedá Juro. (Kukučín)

Parom ho vie, čo je to. (Horák) — Paromy ho vedia, čo za ledačina. (Plávka) — Kade chodí Uhorčík? Ale tam vie ho ďas! (Rázusová-Martáková)

---

[4] Príklady, v ktorých za *čertvie* nenasleduje vzťažná veta (všetky príklady bez čiarky za *čertvie*), vecne sem nepatria. Používame ich tu iba ako doklady na prenikanie nového spôsobu písania pri výraze *čertvie.*

Naisto nemôžem povedať, kto ho robieva, b o h i c h v i e: ja som nikdy nenosil také šály. (Jesenská) — Sám b o h v i e, kto sem túto topoľovú kladu priviezol. (Tatarka) — Veď p á n b o h v i e, či ho kedy vidí. (Kukučín) — Podľa kroja — p á n b o h j u v i e. (Kukučín)

Či ich čert vie, kde sú teraz! Možno už v Podbrezovej, alebo aj v Ľupči — k t o h o v i e? (Bodenek) — „A k t o ž e h o v i e, či aj nie," doložil Ondro. (Tajovský) — Vari, že som žita chcel odsypať? K t o ž e ť a v i e, hádam aj. (Tajovský) — Nuž k t o ž e h o t a m v i e, čo je pravda. (Jégé)

Vo všetkých uvedených a podobných príkladoch možno výrazy *čert, čerti, parom, paromy, ďas, boh, pán boh, kto* pokladať za istý druh neurčitého podmetu. Tvary slovesa *vedieť (vie, vedia)* sú zas prísudkom. Syntakticky tu teda ide o dvojčlenné vety, ktorých podmet a prísudok, pravdaže, nemožno písať inak ako oddelene.

Z pravopisnej stránky je zaujímavý výraz *ktohovie*. Z Bodenka sme uviedli príklad na oddelené písanie *kto ho vie*. Dokladov na takéto písanie by bolo možno uviesť viac. V poslednom vydaní Pravidiel sa však odporúča písať *ktohovie* dovedna, zhodne s *ktovie* a *bohvie*. Jestvujú dôvody, pre ktoré by sa výraz *kto ho vie* mohol písať oddelene (ako tri slová). Prostrednú zložku tohto výrazu *ho* možno rozmanite obmieňať. Možno povedať *kto ju vie, kto ich vie, kto ťa vie, kto vás vie,* i keď tieto obmenené výrazy sú nepomerne zriedkavejšie ako výraz *ktohovie (kto ho vie)*. V materiáli z ÚSJ SAV, ktorý mám k dispozícii, som našiel na takúto obmenu iba jeden doklad z Tajovského *(ktože ťa vie)*. Tento doklad popri iných zároveň ukazuje, že pri výraze *ktovie, ktohovie (kto ho vie)* možno obmieňať aj prvú zložku. Pri dôraze povieme *ktože vie, ktože ho vie* a v tomto prípade píšeme obe, resp. všetky tri zložky oddelene. Ďalší dôvod je aj spôsob písania obdobných výrazov *boh ho vie, čert ho vie, parom ho vie, ďas ho vie.* Ani jeden z týchto výrazov sa dosiaľ spravidla nepíše dovedna, i keď sa kedy-tedy takéto písanie vyskytne.

K tomu však treba poznamenať, že sa spôsob písania *ktohovie* dovedna začal vžívať. Svedčí o tom dostatočný počet dokladov. Napr.:

K t o h o v i e, čo robili dnes u Ľuptákov s vodou. (Horák) — Veď k t o h o v i e, či sa už nedozvedel váš nepriateľ... (Felix) — Lietadlo prefŕčalo ponad Dolinu — k t o h o v i e, prečo sa volá Dolinou. (Karvaš) — K t o h o v i e, hútal som, pôjdu iste vrchom. (Plávka)

Za takejto situácie musíme uvážiť, či sa máme vrátiť k staršiemu spôsobu písania *kto ho vie,* alebo skôr podporovať vývinovú tendenciu a ponechať ustaľujúci sa spôsob písania *ktohovie* dovedna. Ja som za toto druhé riešenie. Potom však treba vyriešiť aj otázku písania rozličných obmien tohto výrazu. Nazdávam sa, že všetky tieto obmeny (uvedené vyššie) ako menej

časté, menej ustálené, menej zmeravené budú sa písať i v budúcnosti oddelene. O písaní dovedna bude možno uvažovať iba pri výraze *ktoževie, ktožehovie,* lebo tu bude pôsobiť písanie *ktovie, ktohovie.* V našom materiáli som našiel na *ktožehovie* jediný doklad.

Nuž, k t o ž e h o v i e, ale isté je, že prví, čo sa tu odhodlali usadiť, boli drevorubači. (Kaliský, SP 1954, 735)

Písanie „čertvie" dovedna by som ešte nepokladal za korektné, keďže je tu možná obmena *čerti vedia, čert ho vie,* a keďže synonymické výrazy *parom vie, ďas vie* píšeme zatiaľ oddelene.

Ešte komplikovanejšia je otázka písania zámen a zámenných prísloviek, ktoré sú utvorené pomocou častíc *bohvie* a *ktovie.* Tieto častice dodávajú príslušnému zámenu alebo príslovke široký význam neurčitosti.[5] Môžu figurovať ako samostatné (píšu sa oddelene) alebo ako nesamostatné (píšu sa dovedna s nasledujúcim zámenom alebo príslovkou).

Posledné vydanie Pravidiel zaznamenáva niekoľko takýchto neurčitých zámen a zámenných prísloviek, písaných dovedna, a to: *bohviekto, bohviečo, bohviektorý, bohvieaký, bohviekde, bohviekedy; ktoviekto, ktoviečo.* Možno k nim ešte pridať výrazy *bohvieči, bohvieako, bohviekam, bohviekoľko, bohviekoľký* a všetky obdobné výrazy s časticou *ktovie-.*

V našom materiáli nie sú doložené všetky uvedené výrazy. Pri niektorých je dosť bohato doložený starší spôsob písania oddelene. Zdá sa, že práve táto okolnosť ovplyvnila aj závery dr. Schneka. Jeho hlavným argumentom je skutočnosť, že pri skloňovaní neurčitých zámen tohto typu obyčajne vkladáme predložku medzi časticu *bohvie, ktovie* a zámennú časť výrazu. Tak vznikajú výrazy ako *bohvie za koho, bohvie od koho, ktovie s kým, ktovie na čo* a pod. Schnek tvrdí (v pozn. 1, 366), že nenašiel doklady na tvary typu *za bohviekoho, od bohviekoho, s ktoviekým* a pod., a nemá istotu, či sú tieto tvary živé. Ďalej (367) však uvádza, že obidvoje tvary (t. j. s predložkou pred výrazom i vnútri výrazu) „poznáme z úzu". Je pravda, že tvary typu *bohvie za koho, bohvie na čo* sú bežnejšie ako tvary typu *za bohviekoho, na bohviečo,* ale ani tieto druhé tvary nie sú neznáme a možno nájsť na ne doklady nielen v ústnom úze, ale aj v písanej literatúre. Z materiálu, ktorý bol k dispozícii aj dr. Schnekovi, mám napr. tieto doklady (ponechávam spôsob písania):

---

[5] Schnekovo vymedzenie, podľa ktorého zámená tohto druhu „vyjadrujú citove, a to ironicky, pejoratívne, s pochybnosťou hodnotu menovanej osoby alebo veci", je priúzke a okrem toho nepresné. S istotou možno tvrdiť iba to, že takéto výrazy majú široký význam neurčitosti a že sú citove zafarbené (expresívne). Odtienok irónie je pri nich možný, ale nebýva vždy. O pejoratívnosť tu vôbec nejde.

Nedali chlapcovi šiť uňho čižmy, ale radšej kúpili o d k t o v i e k o h o na jarmoku. (Kukučín) — Otec i matka utekali k nemu ozlomkrky, aby ho zachránili o d b o h v i e a k é h o nešťastia. (Jégé) — Nedal by to z a n e v i e m č o! (Kukučín) — Ukázal som mu p o n e v i e m k o ľ k ý r a z, ako sa vojak kryje, keď útočí. (Karvaš)

Sama existencia takýchto tvarov je svedectvom, že výrazy *bohviekto, bohviečo, bohvieaký, ktoviekto* atď. chápeme ako celky, ako zložené slová, paralelne s neurčitými zámenami, resp. príslovkami *hocikto, hocičo, hocijaký, hocikde.* Na druhej strane možnosť vkladať medzi zložky týchto zložených slov predložky alebo aj iné slovká ukazuje, že tu ide o osobitný typ pomerne voľných zložení. Preto sa aj vyskytuje dvojaké písanie, dovedna i oddelene. Nemožno však poprieť, že sa písanie dovedna, najmä v základných tvaroch týchto zložených zámenných a príslovkových výrazov, stále viac rozširuje a upevňuje. Práve preto sa v Pravidlách tento spôsob písania normoval.

Nie je dosiaľ normovaný spôsob písania takýchto výrazov, keď sa skloňujú. Prirodzene, že tvary s vloženou predložkou alebo iným slovkom nemožno písať ináč ako oddelene. Nesporné je aj to, že tvary tohto typu sú bežné a že ich treba pokladať za spisovné. Na druhej strane ohnuté tvary typu *bohviekoho, ktoviečím* sotva bude možné podľa spisovnej normy písať ináč ako nominatívy *bohviekto, ktoviečo.* V spisovnej slovenčine máme síce také prípady, v ktorých sa základný tvar píše dovedna, ale ohnuté tvary sa píšu oddelene. Je to pri zložených základných číslovkách typu *dvadsaťpäť, dvadsiatich piatich.* Ale pri číslovkách je tento dvojaký spôsob písania odôvodnený dvojakým skloňovaním týchto čísloviek. Ak je zložená číslovka nesklonná alebo ak sa skloňuje len jej posledná časť, píše sa dovedna. Ak sa skloňujú obe časti, píšeme ich oddelene.

Toto pravidlo možno aplikovať aj na zámená typu *bohviekto, bohviečo, bohvieaký, ktoviekto, ktoviečo, ktovieaký.* Keďže sa prvá časť týchto zámen nemení, píšeme ich dovedna, a to nielen v základnom tvare, ale vo všetkých tvaroch. Keď sa však medzi obe zložky vsunie predložka, píšeme ich oddelene, lebo v slovenskom pravopise predložku oddeľujeme od slova, s ktorým tvorí predložkový výraz. Výnimkou sú iba zámenné tvary typu *naň, doň, doňho,* v ktorých predložka splynula so samostatne nejestvujúcim zámenným tvarom.

Dvojaký spôsob písania ohnutých tvarov zložených zámen typu *bohviekto, bohviečo* je teda náležite odôvodnený a neprotirečí zásadám dnešnej slovenskej pravopisnej normy.

Pri zámenných príslovkách *bohviekde, ktoviekam* niet dôvodu pre dvojaký spôsob písania. V praxi sa však aj pri týchto príslovkách stretávame s dvojakým písaním. V staršom úze sa písali tieto príslovky oddelene ako

dve alebo tri slová. Postupne však preniká a upevňuje sa novší úzus: písanie dovedna.

Teraz uvedieme niekoľko príkladov na rozličné zložené zámená a príslovky tohto typu. V našom materiáli sú hojnejšie zastúpené zloženiny s *bohvie-* (zriedka i *bohzná-*), menej dokladov je na zloženiny s *ktovie-* (zriedka *ktozná-*).

Príklady na starší spôsob písania (oddelene):

Rok je nie boh vie čo, minie sa ako nič. (Kukučín) — Anna vidí vždy v rose brilianty a v hre zory rubíny a boh vie čo ešte. (Vajanský) — Boriška sa robí, ako keby jej bolo bohvie čo. (Horák) — Má sa pretvarovať, akoby bohvie čo od toho záviselo. (Čajak) — Náš vek sa pýši rovnosťou, slobodou a bohvie čím. (Vajanský) — Platíme cukrom, strojmi a bohvie čím všetkým. (Pravda 1948, č. 3) — Rozprávali si bohvie o čom. (Dobšinský) — Domnieval sa, že kto vie čo dostal. (Záturecký, Príslovia)

Niekoľko tisíc, ktorými sa bohvie kto kŕmil. (Kavec) — Nazdáva sa, že bohvie koho vychovala. (Jesenský)

Ako keby sa boh vie akého ťažkého hriechu mala driev zbaviť. (Tajovský) — Už nás je nie bohvie aké veľké družstvo. (Čajak) — Zdá sa mu, že bohvie aký kus cesty prešiel. (Zguriška) — ...hundranie, vyšetrovanie a bohvie aké ešte nepríjemnosti... (Švantner) — inscenácie hier „priemyslových", „pôdohospodárskych", „hrdinských" a bohvie akých (Kultúrny život 1954, č. 4) — pán boh vie od akej svojej rodiny z mesta (Tajovský) — čo aj bohvie ako štedro sa nezhŕňa (Plávka) — Konča dvoch kovových postelí, ktoré si Klinovci bohvie ako zadovážili, stála detská postieľka. (Tatarka) — Cval nebol ktovie aký hladký. (Kukučín)

Popustili mu to, keď bol slúžny i s celou perepúťou pán boh vie v ktorom kúte sveta. (Kalinčiak) — Ten sa svetom naháňal bohvie po ktorých krajinách. (Jilemnický)

Granáty tĺkli na rozkolísané kaverny už bohvie koľký deň. (Gráf) — Julo bol bohvie koľkým podnájomníkom. (Gráf) — Pričom bohvie koľko buchnátov ušlo sa aj milej Maritornes. (Felix) — Zas, a už ktovie koľký raz, odchodia chlapi na vojnu. (Timrava)

Ozaj, Szavy dnes bohvie kde vylihuje. (Kukučín) — Kde v čerty pôjdeme? Na Staré Hory. Všetko to ta uteká — a potom bohvie kde... (Bodenek) — Žandári sú bohvie kde! (Gráf) — On chodí celé večery ktozná kde. (Timrava) — Železnica ho zanesie pán boh vie kam za hory, za doly. (Kukučín) — Obed bude ktovie kedy. (Timrava) — Myseľ jeho lieta bohvie kade. (Kukučín)

Takto by to bolo vydržalo bohvie dokedy. (Pravda 1947, č. 9) — Včera do nadrána bol hore celý dom a dnes tiež ktovie až dokedy. (Gabaj) — Krčmička stojí ďalej a bude stáť ktozná dokedy. (Timrava) — Nejedol teplého boh zná odkedy. (Tajovský) — Bol už schystaný a netrpezlivo čakal večer, noc, keď ešte raz naposledy, bohvie dokiaľ, zobjíma, zbozkáva Zuzku. (Tajovský) — A že takých ľudí trpíš v dedine, čo bohvie odkiaľ privandrovali. (Tomaščík)

Bol to ten, čo mi bol voľakedy skalou prerazil čelo. Bohvie prečo. (Švantner) — Stáva sa, že za ruské piesne sa bohvie prečo vydávajú meštiacke,

pouličné, cigánske a trestanecké piesne. (Slovenské pohľady 1954, 1084). — A muž, k t o v i e p r e č o, ale nebol to muž ako muž. (Vajanský) — Spomedzi mužských, k t o v i e p r e č o, prilipla ku kováčovi. (Jesenská)

Príklady na n o v š í spôsob písania (dovedna):

Myslí v sebe b o h v i e č o. (Urban) — To nás otec tak naučili aj plané jedlo jesť s presvedčením, že b o h v i e č o sa nerobí, keď my jeme. (Slovenské pohľady 1951, 233)

Padne do jamy, ktorú mu b o h v i e k t o vykopal. (Kultúrny život 1954, č. 19)

Aby ste si nemysleli, že ja z toho budem mať hádam b o h v i e a k ý osoh! (Fr. Kráľ) — Ani jeho vzdelanie nie je b o h v i e a k é. (Karvaš) — Ušla so štábnym rotmajstrom b o h v i e a k é h o pluku. (Jesenská) — Nie si b o h v i e a k e j silnej konštrukcie. (Karvaš)

Kuča nie je rozparcelovaná dnukajšími stenami na b o h v i e k o ľ k o izbičiek. (Kukučín) — Nedá sa jej hneď v prvý deň narobiť b o h v i e k o ľ k o. (Slovenské pohľady 1951, 424)

... chuligána, pozbieraného b o h v i e k d e na ulici. (Urban) — Zaplietol som sa b o h v i e k d e. (Tatarka)

V našom materiáli nie je doložený novší spôsob písania pri väčšine prísloviek. To však neznamená, že tento spôsob písania nejestvuje. Postupne preniká najmä pri zloženinách primárnych prísloviek *kde, kam, kedy, kade, ako,* kým pri zloženinách odvodených prísloviek *odkiaľ, pokiaľ, odkade, pokade, stade, skadiaľ, odkedy, dokedy, prečo* sa dodnes drží starší úzus: oddelené písanie. Preto bolo celkom odôvodnené, že v Pravidlách sa normoval novší úzus iba pri niektorých zloženinách primárnych prísloviek. Možno tu vidieť istú, i keď nie úplnú paralelu k dvojakému písaniu zložených zámen, o ktorých bola reč vyššie. Písanie príslovkových výrazov tohto druhu bude ešte treba ďalej sledovať.

Význam neurčitosti opytovacím zámenám a príslovkám dodávajú nielen častice *bohvie, ktovie,* ale aj spojenia *čert vie, parom vie* a okrem toho záporné slovká *neviem* a *nevedno.* Niekedy sa v tejto úlohe používa aj výraz *čo ja viem.* Slovko *neviem* v takomto spojení prestáva byť tvarom slovesa *vedieť* a nadobúda povahu častice. Podobne aj slovko *nevedno* figuruje v tomto prípade ako častica, hoci ináč je to vetná príslovka. Pravopisne sa táto zmena slovného druhu prejavuje v tom, že sa tu za *neviem, nevedno* nepíše čiarka, hoci nasleduje zámeno alebo príslovka, pred ktorými ináč píšeme čiarku. Pravda, v skutočnosti tu už nejde o opytovacie ani o vzťažné zámeno, resp. príslovku, ale o zložený, zámenný alebo príslovkový výraz, ktorý tvorí častica *neviem, nevedno* so zámenom, resp. príslovkou.

Časticu *nevedno* píšeme vždy oddelene. Nesplýva so zámenom, resp. s príslovkou. Pri častici *neviem* sa už vyskytuje aj písanie dovedna, ale

častejšie je oddelené písanie. Prirodzene, že výrazy *čert vie, parom vie* nemožno písať so zámenom, resp. s príslovkou dovedna.

Niekoľko príkladov:

Slúžny došiel, vyšetroval a posúdil žalobníkov — čert vie na akom základe a paragrafe — na dvadsať zlatých pokuty. (Tajovský) — Z litier naveky vychodí akési slovo, ktoré čert vie čo znamená. (Jesenská) — Aké bicykle, futbalové lopty, švajčiarske hodinky... a parom vie čo ešte všetko im kupujú rodičia. (Letz)[6] — A ona, nevedno akou náhodou, vždy vtedy išla po vodu, keď sa približoval k domu. (Ondrejov) — Mládenci idú preč, nevedno kde, načo ani prečo. (Urban) — Ráno napochytre odtiahli, nevedno kam. (Nežatický) — Tma dala mu istotu k rane, ktorá by prišla nevedno odkiaľ. (Jilemnický) — Bledá tvár bola belšia, nevedno prečo, ako v skutočnosti. (Tatarka) — Básnik pomýšľal vlastne na zbierku ód, ale, nevedno prečo, ostalo pri torze. (Elán XIII, č. 8—9)

Nedal by to za neviem čo! (Kukučín) — Jakubík mu vyčítal jeho nevinnú rybársku vášeň ako neviem aký hriech. (Lazarová) — A hoci baby útočili neviem ako, nedostalo sa ich zvedavosti nikdy náležitého uspokojenia. (Jilemnický) — A kedysi by sa mu boli vopchali aj neviem kde. (Lazarová) — Cirokové metly nedostať už neviem odkedy. (Lazarová) — Ukázal som mu po neviem koľký raz, ako sa vojak kryje, keď útočí. (Karvaš)

Hneď si pomyslel na dokonalé prechladnutie, nádchu, zapálenie pľúc, suchoty a čo ja viem na čo ešte. (Tajovský) — Nováky, Kunčice, a ešte čo ja viem čo. (Lazarová)

Napokon sa treba zmieniť, že nie je vždy ľahké presne rozlíšiť prípady, v ktorých neurčitý výraz *(bohvie, ktovie, čert vie, nevedno)* a nasledujúce zámeno (*kto, čo, aký* atď.) alebo príslovka *(kde, kam, kedy* atď.) patria do jednej vety a tvoria spolu celok, neurčité zámeno, od prípadov, v ktorých neurčitý výraz tvorí samostatnú vetu a nasledujúce zámeno alebo príslovka uvádza vzťažnú vetu. Pre prax je však takéto rozlíšenie dôležité, lebo rozhoduje o písaní, resp. nepísaní čiarky pred zámenom, resp. príslovkou.

V našom materiáli som sa stretol so spornými prípadmi dvojakého druhu. V jednej skupine dokladov je sporné, či ide o elipsu slovesa (pri skutočnej elipse by sa čiarka mala písať), v druhej skupine je sporné, či máme celú výpoveď chápať ako súvetie, alebo ako jednoduchú vetu. Nech hovoria príklady.

A vždy sa vyšmykol. Boh vie, akými kumštami. (Pravda, 1948, č. 83) — Tu je zrejmá elipsa, čiarka je teda na mieste. — *V Leningrade hovoril prípitok básnik, neviem už ktorý.* (Jesenská) — Tu by podľa môjho chápania mala byť pred *ktorý* čiarka. Ide o elipsu výrazu „to bol": neviem už, ktorý to bol. — *Neviem prečo, ale všade sme tisli slovo „veľmi".* (Kukučín) — Pred *prečo* by tu mala byť čiarka.

[6] Pozri vyššie (str. 301) i niektoré doklady na *čertvie.*

Možno doplniť výraz „sme to robili": *Neviem, prečo sme to robili...* — *Ale matka nešla. Nevedno, prečo.* (Gráf) — Myslím, že je tu čiarka na mieste. Vypustené je sloveso „nešla", ktoré sa rozumie z predchádzajúcej vety. Potom však nie je jasné, aký je rozdiel medzi týmto príkladom a príkladom na *nevedno prečo* (bez čiarky), citovaným vyššie z Elánu. — *Tie pivnice, keby do tých človek pozrel... Predvojnové potraviny, tovar a bohvie, čo všetko.* (Urban) — Pri predpoklade elipsy (napr. výrazu „je tam") je tu čiarka na mieste. Takýto predpoklad nie je však nutný. — Poučný je z tejto stránky doklad z Vajanského, ktorý mám zaznamenaný v dvojakej podobe, v jednom vydaní s čiarkou, v druhom bez čiarky: *Anna vidí v hre zory rubíny a boh zná, čo ešte.* Vyššie som však citoval ten istý doklad v podobe *bohvie čo ešte* (bez čiarky).

Isté ťažkosti s písaním čiarky vyskytujú sa pri slovese *vedieť* aj inde, opäť najmä pri elipse. Napr.:

Martin Poliak nevie [,] čo odpovedať. (Lazarová) — *I ja som bol v úrade, viem [,] čo a ako.* (Jesenská) — *Tí ostatní vedia [,] čo a ako.* (Plávka) — Ani v jednom z uvedených troch dokladov nebola čiarka, hoci všade má byť. — Správne sa píše čiarka napr. v týchto podobných vetách: *Hanbila sa veľmi a nevedela, kam oči obrátiť.* (Tajovský) — *Zuzke vohnalo všetku krv do tvári a nevedela, čo chytro ďalej.* (Tajovský)

Čiarka sa obyčajne nepíše, ak za tvarom slovesa *vedieť* nasleduje len vzťažná príslovka. Napr.:

Preobliekajú sa, sám nevieš ako. (Kukučín) — ... hnevajúc sa, že Icíkova žena, ani nevediac ako, k zlatým záušniciam príde... (Kalinčiak) — Ten volá, ja beriem z ruky a ona nevie kam a hovorí... (Tajovský) — Vytratili sa spomedzi ostatných a šli, ani sami nevediac kam — dolu dedinou. (Tajovský) — Gregor si vzdychol, hoci nevedel prečo. (Vajanský) — Až zrazu, nevedieť prečo, zanechali [delfíny] náš parník... (Kukučín)

A l e: *Ruky sa trasú, celý je, ani sám nevie, kde.* (Tajovský) — Tento posledný príklad sa ničím neodlišuje od predchádzajúcich. Vidieť, že tu pri písaní čiarky niet jednoty. Aj túto otázku bude treba ďalej sledovať. — Zrejmá chyba je napr. v tejto vete: *Ani nevie [,] kade stúpa...* (Lazarová) — Pred *kade* musí tu byť čiarka.

V druhej skupine príkladov ide o to, že je možné rozličným spôsobom interpretovať syntaktické členenie výpovede. Podľa toho sa čiarka raz píše, inokedy nepíše, alebo sa píše na rozličných miestach.

Priehľadné sú napríklad takéto vety:

Nikdy nevedno, čo sa deje v ňom. (Timrava) — Nevedno, čo tam porábal. (Felix) — Nevedno, koľko dní sa katoval s krajčírskou robotou. (Horák)

Menej jednoznačne možno interpretovať napr. takéto vety:

Ktovie odkedy nejedlo, chúďa. (Hečko) — Autor zrejme chápal výraz *ktovie odkedy* ako celok, preto ho nerozdelil čiarkou. Bolo by však možné aj iné chá-

panie, pri ktorom by sme za *ktovie* napísali čiarku. — Podobne dvojako možno interpretovať vety: *Váh si plte vezie, bohvie [,] kde zastanú.* (Plávka) — *Ani na ňu nepozrel, bohvie kam myslel.* (Lazarová) — V tomto poslednom príklade by som však pokladal za vhodnejšie písať medzi *bohvie* a *kam* čiarku. — O zrejmé chyby ide v nasledujúcich vetách: *Otec, ten len žmurká — a nepovie slova, ktovie [,] čo si myslí.* (Plávka) — *Drevo vysušené, prichystané dávno, bohvie [,] ako bude — radšej ta pod strechu ...* (Plávka) — Za *ktovie* a *bohvie* má byť čiarka, lebo nasleduje vzťažná veta. — Podobný prípad je v tejto vete: *Kde [je] hispánsky kráľ udatný, už bohvie [,] jak sa menoval.* (Smrek) — Naproti tomu vo vete *Bohvie, ktorému predkovi môjmu na vojenčine rozodrali ju remene* (Kalina) by bolo správnejšie pokladať výraz *bohvie ktorému* za neurčité zámeno a nerozdeľovať ho čiarkou. — Zložité sú napr. takéto vety: *Vedela, že raz musí opustiť Boháčkov a bohvie kde a za akých okolností znášať tragédiu svojho pohlavia.* (Urban) — *Dnes stromy, z ktorých vtedy spieval vták, už bohvie kde sú.* (Lenko) — V oboch prípadoch možno súhlasiť s nepísaním čiarky. — Chybné je písanie *bohviekde* dovedna v nasledujúcej vete: *Bohviekde by bol zašiel, keby ho nebol stretol Jano Michaľa.* (Mináč) — Je zrejmé, že tu ide o vzťažnú vetu, závislú od vetnej príslovky *bohvie*. Správne má byť: *Bohvie, kde by bol zašiel ...*

V tomto príspevku sme sa usilovali riešiť niekoľko pravopisných otázok, súvisiacich s výrazmi *bohvie (boh vie), ktovie (kto vie), čert vie, parom vie, ďas vie, nevedno, neviem, čo ja viem* a ich zloženinami. Rozbor materiálu nám ukázal, že pri niektorých z týchto výrazov jestvuje v dnešnej spisovnej slovenčine starší spôsob písania oddelene i novší spôsob písania dovedna. Dovedna sa píšu výrazy *bohvie, ktovie, ktohovie.* Písanie „čertvie" ešte nepokladáme za korektné.

Dvojaký spôsob písania jestvuje aj pri neurčitých zámenách a základných zámenných príslovkách utvorených z týchto výrazov. V staršom úze sa písali tieto zámenné a príslovkové výrazy oddelene *(bohvie kto, bohvie čo, bohvie aký, bohvie kde, bohvie kedy* atď.), dnes preniká a sčasti je už normované Pravidlami písania dovedna *(bohviekto, bohviečo, bohvieaký, bohviektorý, bohviekde, bohviekedy, ktoviekto, ktoviečo* atď.). Ohnuté tvary zámen tohto druhu píšeme v novšom úze tiež dovedna *(bohviekoho, ktoviečím, bohvieakého* atď.). Oddelene ich píšeme vtedy, keď do nich vkladáme predložku (napr.: *bohvie od koho, bohvie s čím, bohvie z akého* atď.). Správne sú však aj tvary *od bohviekoho, s bohviečím, pre bohvieakého* a pod.

S písaním výrazov tohto druhu súvisia aj niektoré problémy interpunkčné, a to písanie, resp. nepísanie čiarky. Všimli sme si aj tieto otázky, lebo sú dôležité pre prax. Bolo ich možné riešiť iba v súvislosti s niektorými problémami slovných druhov a v súvislosti s otázkou syntaktického členenia vetných celkov. Napokon sme poukázali na niektoré nedoriešené alebo sporné prípady, ktoré vyžadujú ďalšie skúmanie.

POZNÁMKA O MENÁCH MLÁĎAT

Gejza Horák

V knihe Margity Figuli *Mladosť* zaujalo našu pozornosť slovo *sôvä*. Na chvíľku sme sa pri ňom zháčili. — Je slovo *sôvä* správne utvorené?

Najprv uvedieme súvislosť, v ktorej sa slovo *sôvä* použilo: „No, no!" zahriakol ju, „nepchaj nos všade, kde ti netreba. Aha" — napodoboval ju — „vytreštila okále ako sôvä. Ši si tú haraburdu, čo máš v rukách, a nepleť sa do veci staršim." (139—140)

Slovo *sôvä* je podstatné meno stredného rodu, označujúce mláďa sovy. Pričleňuje sa teda k radu: *holúbä, žriebä, húsa, lastovíča, vtáča, sŕňa, jahňa, koníča, psíča* atď. — medzi podstatné mená, ktoré sa skloňujú podľa vzoru „dievča".

Najprv zistíme, či sa podstatné meno *sôvä* tvorí tak ako uvedený rad podstatných mien, do ktorého patrí. Zo skupiny vyberieme tie, čo sa tvoria z kmeňa, zakončeného pernicou: *holub: holúbä, žrebec: žriebä*. Ako vidieť, mená mláďat tých zvierat, ktorých pomenovanie má kmeň zakončený pernicou, sa tvoria príponou *-ä* s predĺžením (kvantitatívnou alternáciou) kmeňovej samohlásky (*u-ú, e-ie* atď.).

Tento slovotvorný postup sa uplatnil pri podstatnom mene *sôvä: sova — sôv-ä*. Kmeňové *o* sa predĺžilo na *ô*, ako to býva v domácich slovách (len v prevzatých je *ó*), a ku kmeňu sa pridala prípona *-ä*. Vidno, že slovo *sôvä* je správne utvorené. Množné číslo k nemu znie *sôvätá* (ako *žriebätá*).

Povšimneme si v tejto súvislosti aj ostatné všeobecné mená, čo označujú mená mláďat. V istých prípadoch nejde o mená mláďat, lež o slová, ktoré majú tvarové príznaky tých mien.

Zdĺženie kmeňovej slabikotvornej hlásky (samohláska a slabikotvorné spoluhlásky *r, l)* je pri tvorení mien mláďat takmer všeobecné, naproti tomu prípona môže mať šesť podôb (modifikácií): *-ä, -a, -ľa, -ča/-ťa, -íča* (ide o podoby tej istej prípony: *-ä/-a* < *-ę*).

Prípona *-ä* je v tých prípadoch, keď kmeň základného slova je zakončený pernicou, napr.: *žriebä, holúbä, sôvä; chlápä.*

Príponu *-a* majú napríklad tieto mená mláďat a niektoré deminutíva: *mača, zajača, dievča, morča, mýša, kamzíča, lastovíča, vnúča, dojča, vtáča, vrabča, víča, slavíča (sláviča?), chlapča, sŕňa, sojča, medvieďa, háďa, bĺša, múša, šteňa, jahňa, prasa, jašteríča; žieňa.* Kmeňová spoluhláska pred príponou *-a* je skoro bez výnimky mäkká. — Ak nie je mäkká v základnom slove, zmäkčuje sa. V porovnaní so zakončením kmeňa základného slova je v uvádzaných prípadoch toto striedanie: *c/č, d/ď, ch/š, k/č, l/ľ, n/ň.* V prí-

pade *slavíča* sa kmeňová samohláska skracuje a v prípadoch *mača, zajača,* („kača" len ako krajové) sa nepredlžuje.

Príponu *-ča/-íča* majú napríklad: *kurča, kačíča, psíča, orlíča, koníča, svinča.*

Prípona *-ťa* je len v prípade *líšťa* (zmena šč > šť); podobne prípona *-ťa* je len v prípade *kozľa* (z dnešného stanoviska tu treba hovoriť o alternácii *z/zľ* pred „zmäkčujúcim" *-a).*

V slovách s príponou *-ča/-ťa/-íča* sa stretávame so striedaním *ô/o* (koníča) a *ň/n* (svinča). Okrem toho je tu striedanie *e/ø, o/ø (orol/orlíča, pes/psíča:* pohyblivé *e* a *o*).

Skrátenie kmeňovej samohlásky azda spôsobuje rytmický zákon (koníča, slavíča). Pozoruhodné je, že sa v týchto prípadoch zachováva dĺžka v prípone, nie v kmeni. V prípade *slavíča* nie je skrátenie celkom presvedčivé. Predpokladáme totiž možnosť podoby *sláviča.*

V daktorých prípadoch sa stretávame s dvojakým tvorením, napr. *srňa/srnča* (od srnec?), *káča,* ale *kačence* (nárec. aj „kača", norma by sa vari mala prikloniť k tejto podobe) — *kačíča, kura/kurča, drozd — drôzďa/drozdíča, holúbä/holubíča* (Figuli), *jeleň — jelienča/jelenča, jastrab — jastriabä/jastriabča, vrana — vráňa/vranča, ryba — rýbä* (krajove „rybča").

Niekoľko podstatných mien označujúcich mláďatá má samostatný slovný základ (nie sú odvodené od základného pomenovania). Sú to tieto: *teľa, prasa* (jediný prípad, v ktorom pred *-a* je tvrdá spoluhláska), *jahňa, šteňa.*

Kde-tu sa namiesto podstatných mien, ktoré označujú mláďatá, používajú aj zdrobneniny: *sovička, kačička, zajačik, jelienok, srnka* — alebo aj dvojslovné pomenovania (typ „malé sovy", „mladé jastraby").

Analogicky podľa mien mláďat sú utvorené aj daktoré zdrobnené podstatné mená od mien vecí, napr. *chlebíča, orieša, kvieťa, zúbence* (pozri B. Letz, Gramatika slovenského jazyka, 145—146).

Dokladový materiál s podstatnými menami mláďat je v lístkovom materiáli pre slovník slovenského spisovného jazyka pomerne chudobný — azda preto, že literatúra pre mládež, v ktorej možno tieto slová predpokladať, sa neexcerpovala tak dôkladne ako iná.

Teraz uvedieme niekoľko dokladov z krásnej literatúry: P s í č a sa ochotne postavilo na zadné nôžky a predné zdvihlo dohora. (Figuli) — Chvíľu sa díval [Milan] uprene a potom povedal: „Máš oči ako s r ň a t á". (Figuli) — Žiadalo sa mi privinúť sa k matke. „No, čože je, čo ty moje l a s t o v í č a?" — privítala ma. (Figuli) — Ale slnko v našej prielube stojí ani zakliate. Iste o ničom nevie, lebo dávno už bolo za horami, keď tetka Livorovie vytiahla k a č í č a tetky Verony z jamy a zahnala medzi svoje. (Figuli) — V slnci s m ú š a t y si halaškujem. (Hviezdoslav) — Počúvali v r a b č a t á, počúvali i deti. (Gabaj) — ... kaňa,

leť i s jastrabäťom (tu má byť jastriabäťom) svojím. (Hviezdoslav) — ... aby si sa raz nemusel hanbiť pred drozdíčaťom. (Karvaš) — Odtiaľto vídať vychodiť hneď postavu bez hlavy, hneď čierneho psa, hneď koníča. (Vansová) — ... pôjde k Abrahámovi morčence pásť. (Kalinčiak)

Prečo sme si otázku tvorenia mien mláďat položili? — Najmä pre alternácie (kvantitatívne i kvalitatívne), ktoré sa v rámci tvorenia mien mláďat vyskytujú. Alternácie sú v koreni: kvantitatívne — vokalické a pred príponou *-ä/-a:* kvalitatívne — konsonantické.

Nateraz ostávajú tu štyri otvorené otázky: 1. za čo pokladať v podstatnom mene *kozľa -ľ:* či ide o starší základ, ktorý v dnešnej češtine reprezentuje „kozel", alebo či ide o konsonant, ktorý vznikol v dôsledku zmäkčenia *z* pred *-ę;* 2. ktorú podobu pokladať za správnu — či *líšťa, kozorožťa* alebo *líšča, kozorožča* (pozri Taká č-Zátureck ý, Trestné právo). Pravidlá slovenského pravopisu (pozri str. 219) jednoznačne ustaľujú podobu *líšťa;* 3. v istých prípadoch treba normovať kvantitu kmeňovej samohlásky, napr. *káča*/„kača", *slavíča*/„sláviča"; 4. v daktorých prípadoch je problematická hranica morfém, resp. nie je jasný odvodzovací základ.

Znova podotýkame, že podoba *sôvä* je celkom správna.

JOZEF LIŠKA, ROTACIZMUS (FONETICKO-LOGOPEDICKÁ ŠTÚDIA O CHYBNEJ VÝSLOVNOSTI HLÁSKY *R* A JEJ NÁPRAVE). Vlastivedný sborník I, Práce vedeckých ústavov a pracovníkov východného Slovenska, zredigoval PhDr. Ondrej Halaga (separát 304—345 + 15 fotografií a 79 obrazcov).

Vo svojej štúdii zaoberá sa Jozef Liška, známy logopedický pracovník, jednou z najčastejších porúch výslovnosti, tzv. rotacizmom, t. j. chybnou výslovnosťou spoluhlásky *r*. Z hľadiska výslovnosti patrí spoluhláska *r* medzi najťažšie spoluhlásky. Preto sa pri jej artikulácii vyskytujú časté chyby rozličného druhu, a to nielen u detí, ale aj u dospelých. Liška zistil, že z 5000 žiakov národných škôl (7—11 ročných) v Košiciach v rokoch 1951—1953 malo 18% chybnú výslovnosť, z čoho 1/3 (33%) boli chyby vo výslovnosti spoluhlásky *r*. U žiakov materských škôl vo veku 4—6 rokov je percento rotacizmu ešte vyššie (až 46% z počtu detí, ktoré majú poruchu výslovnosti).

Na začiatku svojej štúdie Liška podáva opis rozličných variantov správnej výslovnosti spoluhlásky *r* a pod čiarou sa stručne zmieňuje o metódach, ktoré pri svojej práci použil.

Jadro štúdie tvoria kapitoly Triedenie rotacizmov a Náprava chybnej hlásky *r*. Opierajúc sa o znalosť literatúry predmetu, autor rozlišuje tzv. mogirotacizmus (hláska *r* sa vôbec nevyslovuje, vynecháva sa), pararotacizmus (hláska *r* sa nahrádza inými hláskami, najmä spoluhláskami *j, l, w*, zriedkavejšie *h*) a vlastný rotacizmus. V tejto kapitole sa autor prejavuje ako výborný fonetik, ktorý je do podrobností oboznámený s fyziologicko-artikulačnými aj akustickými vlastnosťami jednotlivých hlások a ľudskej reči vôbec, a to nielen v slovenčine, ale aj v rozličných iných jazykoch. V kapitolke o pararotacizme pekne a jasne vysvetľuje z povahy príslušných spoluhlások, prečo sa *r* nahrádza práve uvedenými spoluhláskami. Svoje výklady opiera o obrazce palatogramov, lingvogramov a röntgenogramov.

Ďalej podáva podrobnú klasifikáciu vlastného rotacizmu, opäť s prenikavou znalosťou fonetiky. Za základ triedenia berie sluchový dojem a ako pomocné kritérium miesto tvorenia. Rozlišuje tri hlavné skupiny rotacizmov: hrčivé R, trené R a sŕkavé R. V každej z týchto skupín rozoznáva niekoľko typov podľa orgánu resp. orgánov, ktoré sa zúčastňujú na artikulácii.

Tak delí hrčivé R na pernoperné (kmitajú obe pery), pernozubné, pernojazyčné (oba typy pomerne zriedkavé), medzizubné (koniec jazyka kmitá medzi zubmi), lícne (kmitá líce; zriedkavý typ), ďasnové s viacerými kmitmi (normálne *r*, ale dlhé), ďasnové hrčivo-sykavé (podobné českému *ř*), ďasnové jednokmitové čiže „pľasnuté", predopodnebné (palatálne *r'*, bežné napr. v ruštine), zadopodnebné (kmitá mäkké podnebie), čapíkové (autor používa starší termín „čípkové"; kmitá čapík, tzv. ráčkovanie), hltanové a hrtanové (oboje veľmi zriedkavé).

Trené R (úžinové) delí Liška na pernoperné (ide vlastne o hlásku *w*), pernozubné (totožné so spoluhláskou *v*), zubné (jazyk sa približi k horným zubom), ďasnové (s rozličnými obmenami), predopodnebné, zadopodnebné, čapíkové (veľmi chrapľavé), hltanové (bežné v parížskej výslovnosti), hrtanové (podobné

chrapľavému *h*), tzv. hyperkinetické (vzniká cvaknutím oboch čeľustí, pričom zuby narazia na seba) a napokon ďasnové dvojúžinové (podobné tzv. tvrdému *l*, známemu napr. z poľštiny).

Najnepríjemnejšie je *r* sŕkavé, pri ktorom sa výdychový prúd trie o úžinu naplnenú slinami. Liška uvádza tri typy sŕkavého *r*: perno-jazyčné, ďasnové a zadopodnebné.

Spoluhláska *r* sa artikuluje chybne aj vtedy, keď ide o nejakú funkcionálnu alebo organickú poruchu reči. Najčastejšie sú poruchy rezonancie (palatolalie) a neurózy reči (balbuties). Poruchy rezonancie vznikajú pri vrodenom skrátení mäkkého podnebia a pri rozštepoch podnebia, keď nemožno zatvoriť vchod do nosnej dutiny, takže každá hláska a teda aj *r* dostáva nosové zafarbenie. Dosť často býva chybná spoluhláska *r* aj pri neurózach reči (zajakavosť).

Z Liškovej tabuľky na str. 327, kde autor zachytil 250 prípadov s chybným *r*, vidno, že najčastejšie sa vyskytuje ďasnové a predopodnebné trené *r* (82 prípadov) a náhradné hlásky *j* (28 prípadov) a *l* (33 prípadov).

Veľký praktický význam pre logopédiu (nápravu chýb v reči) má druhá hlavná kapitola Liškovej štúdie. Autor v nej podrobne opisuje postupy, ktoré treba podľa jeho skúseností používať pri náprave rotacizmov rozličných typov. V podstate ide o nácvik správnej artikulácie. Liška vo svojej dlhoročnej logopedickej praxi používa s úspechom známu logopedickú metódu: nácvik spoluhlások *t, d, n,* ktoré majú so spoluhláskou *r* rovnaké artikulačné miesto, v spoluhláskových skupinách t^d, t^dn, ktoré sa vyslovujú v rýchlom slede, pričom sa spoluhláska *d* len naznačí. Pri artikulácii skupiny t^d ide totiž konček jazyka dva razy hore, čím sa vytvorí potrebný kmit, ktorý dáva sluchový dojem t^r. Ak sa pripojí ešte spoluhláska *n* (t^dn), konček jazyka ide tri razy hore a vytvoria sa dva kmity.

Nácvikom skupiny t^d sa dosiahne podľa autora prekvapujúci účinok náhlej zmeny artikulačnej i akustickej najmä u tých, čo vyslovujú trené *r* predopodnebné alebo zadopodnebné, i u tých, čo vyslovujú perné, čapíkové, hltanové, hrtanové, lícne alebo hyperkinetické *r*, ako aj pri niektorých iných chybách. Liška priam tvrdí: „U akustických typov takmer celý úspech závisí od správneho predpovedania skupín t^d, t^dn i celých slov" (329).

Po skupine t^d, t^dn sa nacvičujú slová, v ktorých po tejto skupine nasleduje spoluhláska (napr. *t^dpí*, *t^dvá* ap.). Potom sa nacvičuje skupina t^d so všetkými samohláskami (t^da, t^de, t^di, t^do, t^du) a napokon slová typu *t^dáva*, *t^deba*, *t^dochu* ap. Umele vytvorené slová sú spočiatku ešte vhodnejšie na precvičovanie, lebo v známych a častých slovách býva chybné *r* príliš zaužívané. Pri ďalšom nácviku treba dbať na to, aby artikulačný i akustický presun nastal v celom slovníku, t. j. cvičiť slová s najrozmanitejšími hláskovými skupinami. Pritom treba sledovať, v ktorých skupinách sa akustický dojem najviac blíži riadnemu kmitavému *r*. Tie skupiny treba potom precvičovať ešte dôkladnejšie a výsledky prenášať na iné skupiny.

Pri náprave R ďasnového treného i jednokmitového, medzizubného a pernojazyčného je vhodnejšie používať nácvik skupiny k^d, lebo spoluhláska *k* strhne jazyk spredu dozadu a tak pomôže preniesť nesprávne artikulačné miesto hlásky *r* na správne.

Neskôr sa robí nácvik slov so spoluhláskou *r* uprostred, a to v susedstve spoluhlások (*horký, verný* ap.) i medzi samohláskami (*para, hora* ap.), a na konci (*ber, Peter* ap.). Tento nácvik postupuje podľa autora ťažšie. Ešte ťažšie je nacvičovať *r* na začiatku slov pred samohláskami (*ráno, rok* ap.). Keď sa už

dieťaťu vybavia kmity, nacvičujú sa skupiny *-rl-* a *-lr-*. Potom sa cvičia slová, v ktorých je viac ako jedno *r*. Nácvik sa zakončí čítaním a rozprávaním.

Nácvik, pravda, nepostupuje vo všetkých prípadoch rovnako rýchle a rovnako úspešne. Liška osobitne upozorňuje na niektoré ťažkosti a nezdary. K náprave hlásky *r* neslobodno pristupovať mechanicky. Najprv treba vyšetriť všetky hlásky v artikulácii objektu a stanoviť presne, o aký druh rotacizmu ide. Ďalej si treba všímať všetky chybné hlásky a osobitnú pozornosť venovať hláskam *t, d, n*. Všetky chyby vo výslovnosti hlások, ktoré používame pri nácviku, treba odstrániť ešte pred započatím nápravy hlásky *r*. V prípade neúspechu s cvičením skupiny t^d skúšame viacnásobné, ale oslabené *d* (napr. $t^{ddd}aja$, $b^{ddd}at$ ap.). V nácviku treba vytrvale pokračovať i po prvých neúspechoch, starostlivo zistiť a odstrániť ich príčiny, najmä rušivé prvky starej chybnej výslovnosti. Dôležité je zaviesť normálne *r* do celej slovnej zásoby a dbať na to, aby objekt nevyslovoval *r* tam, kde nepatrí (napr. za hlásky, ktorými predtým nahrádzal *r*).

Pri rozštepoch a skrátenom podnebí robí sa náprava hlásky *r* po odstránení všetkých ostatných chýb. Pri zajakavých odporúča autor robiť nápravu ešte pred vlastnou liečbou zajakavosti.

Trvanie nápravy je rozličné, ale v priemere stačí doba 2—3 mesiacov (pri jednej týždennej návšteve logopéda) na naučenie hlásky *r*, pravda, ak nejde o vážne poruchy. Najvhodnejší vek na nápravu u detí je medzi 5.—6.—7. rokom. U detí s ťažšou dyslaliou treba začať v piatom roku, aby poruchy výslovnosti nevplývali rušivo pri písaní.

Praktický spoločenský dosah nápravy je nesporný. Odstránenie chybnej reči dodáva postihnutému sebavedomie a umožňuje mu vstup do všetkých povolaní.

Štúdia Jozefa Lišku o rotacizme je cenná z teoretickej, ale najmä z praktickej stránky. Je v nej uložené množstvo autorovej práce so stovkami chybne hovoriacich detí. Veľa práce predstavujú už samy obrazce, ktorými autor sprevádza svoje výklady. Obsahuje bohaté autorove skúsenosti s nápravou reči. Z mnohých skúseností sa dali urobiť cenné zovšeobecňujúce závery. Autor urobil svoju prácu dôkladne a svedomite, použijúc metódy experimentálnej fonetiky a logopédie.

Rušivo pôsobia iba priestupky proti spisovnej norme, ktorých nie je málo. Autor napr. používa dôsledne termíny „čípok, čípkové r" miesto správneho *čapík, čapíkové r,* dôsledne používa tvar „prevážne" m. *prevažne,* používa nesprávny tvar „koreňami" (309) m. *koreňmi,* nesprávne používa tvar „preňho" (309) m. *preň* (pri vzťahu na dieťa), hovorí o „r-hláskach" (309), nesprávnu kvantitu má v slove „tlmený" (314, 315), nesprávne vokalizuje predložku vo výraze „vo smere" (314, 322, 324), používa zvrat „zvykneme triediť" (312) m. *obyčajne triedime,* hovorí o „prevedení kmitu" (316) m. o *vykonaní kmitu,* nenáležite (dôsledne) používa sloveso „užívať" m. *používať* (napr.: znak *r* = *O* nemal by sa v logopedickej praxi užívať, 320), dôsledne používa nezvyčajnú skratku „porovn." m. bežného *porov.*, má tvary „faryngeálny, laryngeálny" m. *faryngálny, laryngálny,* zmieňuje sa o „pracom prkne" (324) m. o *pracej doske.* Nejasná je táto štylizácia na str. 318: „Že sa dosť často vyskytuje u detí starších nad 7 rokov a u dospelých, je to preto, že u tých, čo vyslovujú miesto *r* náhradné hlásky *h, j, u* alebo bezkmitové *r,* v snahe dosiahnuť kmity končeka jazyka niekedy chybne sa vytvoria kmity na čípku a osvoja si tak chtiac nechtiac čípkové *r*." V publikácii sa vyskytuje väčší počet korektorských chýb (napr. v písaní čiarky a i.). Redakcia mala venovať rečovej stránke sborníka viac pozornosti.

Š. Peciar

SLOVENSKÉ LISTY A LISTINY Z XV. A XVI. STOROČIA. Na vydanie pripravil Branislav Varsik. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1956. Strán 440. Cena brož. Kčs 33,20; viaz. Kčs 44,20.

České listy, listiny a zápisy napísané na Slovensku zbierali a vydávali v minulosti už viacerí slovenskí aj českí historici i jazykovedci (napr. Fr. V. Sasinek, P. Križko, J. Beck, V. Chaloupecký, Ľ. Novák, D. A. Dubay, Š. Kniezsa a i.). Aj prof. B. Varsik zasvätil dlhé roky práce usilovnému zhromažďovaniu českých písomností slovenskej proveniencie, pričom chcel sledovať hlavne otázku udomácnenia a funkcie češtiny najmä do reformácie. V recenzovanom zväzku publikuje 258 českých listov a listín z archívu mesta Trnavy a 21 z archívu mesta Skalice a Trenčína napísaných do r. 1550. Do nasledujúceho zväzku pripravuje ďalší materiál z tohto obdobia zo stredného Slovenska (zo zemianskych archívov v Turci, v Liptove, zo zápisov mesta Ružomberka a Partizánskej Ľupče). Názov publikácie „Slovenské listy a listiny..." nie je dosť presný. Ide vlastne o české listy a listiny. Slovenské sú len v zmysle geografickej proveniencie, nie v zmysle jazykovom.

B. Varsik nepublikoval tieto listy a listiny vo fonetickom prepise (ako V. Chaloupecký), ani v diplomatickom prepise (ako Š. Kniezsa), ale postupoval podľa transkripčných zásad, ktoré spoločne vypracovali slovenskí historici a jazykovedci. Podľa nich sa v podstate vychádza z vernej transliterácie, ale robia sa aj niektoré menšie zmeny, najmä z hľadiska súčasnej pravopisnej normy i z hľadiska fonetického (upravovanie interpunkcie, veľkých a malých písmen, prepisovanie *w* ako *v*, *w* i *v* vo funkcii *u* ako *u*; *g* vo funkcii *j* ako *j* ai.; porov. str. 8—10).

B. Varsik vykonal záslužnú prácu tak zozbieraním a vydaním týchto listín, ako aj teoretickým zhodnotením pôsobnosti českého jazyka vo funkcii spisovného jazyka slovenskej národnosti v XV. a XVI. stor. V rozsiahlej úvodnej štúdii (11—88) rieši B. Varsik otázku udomácnenia češtiny na Slovensku a jej funkcie v XV.—XVI. stor. Všíma si predovšetkým rozsah pôsobnosti češtiny ako spisovného jazyka na Slovensku, ďalej otázku, kto používal češtinu ako spisovný jazyk (či len pisári českého pôvodu, alebo aj pisári slovenského pôvodu), i príčiny, prečo sa čeština používala ako spisovný jazyk. Zisťuje, že najstaršie doteraz známe české listiny zo Slovenska sú listina vydaná r. 1415 nitrianskym biskupom Hynkom, zachovaná v odpise z r. 1459, a listina vydaná Štiborom zo Štiboríc a na Beckove r. 1422 v Skalici. Podľa mienky B. Varsika čeština sa dostáva na Slovensko už pred príchodom husitských vojsk, a to jednak prirodzeným šírením sa na východ, jednak v dôsledku fluktuácie osôb medzi českými a slovenskými krajinami, pričom ujímanie sa češtiny ako spisovného jazyka napomáhala aj vzájomná príbuznosť východomoravských a západoslovenských dialektov (porov. str. 23). Hospodárske, kultúrne, vojenské a osobné styky medzi českými krajinami a Slovenskom, význačné pôsobenie pražskej univerzity, vyspelejšie hospodárske a kultúrne pomery v Čechách posilňovali pozície spisovnej češtiny u nás. Za pôsobenia J. Jiskru z Brandýsa rozširuje sa čeština aj na stredné a východné Slovensko. Pri udomácňovaní češtiny na Slovensku pôsobia kladne aj vzrastajúce hospodárske a kultúrne styky medzi českými krajinami a Slovenskom za kráľa Ladislava, a najmä za uhorského kráľa Mateja. V druhej polovici XVI. stor. sa čeština používa v značnej miere najmä v Žiline a v Trenčíne, kde už boli i pisári slovenského pôvodu. Ba v 70.—80. rokoch XV. stor. používajú češtinu i menšie mestá v okolí Žiliny, šľachta, zemianstvo, i sami mešťania. Za vlády Jagelovcov zas hospo-

dárske a kultúrne pomery priali ďalšiemu upevňovaniu češtiny na Slovensku. Po Moháčskej bitke za vlády Habsburgovcov sú slovenské kraje politicky pevnejšie pripútané k ostatným krajinám na západe. Za reformácie rozširuje sa používanie češtiny aj na oblasť náboženskú, do cirkevnej i svetskej literatúry.

Na základe zozbieraného materiálu priniesol B. Varsik mnoho podrobností o rozsahu používania češtiny a správne to vysvetľuje vzájomnými hospodárskymi, politickými a kultúrnymi vzťahmi medzi českými krajinami a Slovenskom. Vyvracia staršie nesprávne názory na otázku češtiny na Slovensku. Polemizuje najmä so Š. Kniezsom, ktorý pokladá češtinu na Slovensku za akýsi „import českých pisárov" (porov. Š. Kniezsa, Stredoveké české listiny, Budapešť 1952, 141). Varsik poukázal na slovenský pôvod mnohých pisárov českých listín (napr. i najstaršej českej listiny vydanej a napísanej Štiborom zo Štiboríc a na Beckove, pisárov v zápisoch Žilinskej knihy a i.). Na rozdiel od E. Paulinyho (Dejiny spisovnej slovenčiny, Bratislava 1948, 33—34) B. Varsik predpokladá väčšie rozšírenie češtiny v oblasti katolíckej náboženskej literatúry a pri bohoslužobných úkonoch v katolíckej cirkvi (46—50).

Na str. 56 B. Varsik polemizuje aj s názorom Ľ. Nováka, že „stará čeština bola na Slovensku jazykom často tej istej funkcie, ako bola čiastočne nemčina alebo najdlhšie, pravda, latinčina" (SP 1934, 695). Novák tu však myslí na funkciu slúžiť Slovákom ako spisovný jazyk, pričom nehodnotí tie funkčné jazyky z hľadiska, či pomáhali rozvoju slovenskej národnosti, alebo nakoľko sa používal ten alebo onen spisovný jazyk práve preto, že slovenská národnosť sa začína národnostne uvedomovať. Varsik na druhej strane správne vyzdvihuje skutočnosť, že spisovná čeština u Slovákov je prejavom národnostného uvedomenia Slovákov, že „akú funkciu mala nemčina u žilinských Nemcov koncom XIV. a začiatkom XV. stor., takú funkciu konala čeština od polovice XV. stor. u žilinských Slovákov".

Hoci B. Varsik v tejto publikácii opodstatnene sa stavia proti hodnoteniu spisovného jazyka Slovákov v XV.—XVI. stor. ako jazyka „československého" alebo „národného", predsa zotrváva i naďalej, aspoň čiastočne, pri tých názoroch, ktoré hlásal v tridsiatych rokoch. (Porov. k tomu môj príspevok Na okraj diskusie o jazyku Žilinskej knihy, Slavia XXIV, 1955, 482, 486—487.) Tak B. Varsik sa i naďalej (podobne ako v Politike 1934, 269) nazdáva, že Slováci považovali češtinu „za písomný prejav svojich vlastných slovenských dialektov" (44) alebo že čeština „stála vtedy nad ich vlastnými dialektami" (87). Takéto hodnotenie češtiny nie je z jazykového hľadiska správne. Čeština, ktorú používali Slováci vo funkcii spisovného jazyka vo svojich písomných prejavoch, nebola akousi „nadstavbou" nad ich vlastnými nárečiami, ale bola to v podstate tá istá čeština ako v Čechách. Slovenskými nárečiami bola poznačená iba vo veľmi malej miere, i to najviac len v oblasti lexiky. Do spisovnej češtiny na Slovensku vnikali totiž niektoré slovníkové, v menšej miere i hláskoslovné, a ešte zriedkavejšie i tvaroslovné slovakizmy (najmä pri menej školených pisároch slovenského pôvodu). Ďalej B. Varsik, vychádzajúc z toho, že „Slováci často uvádzajú tento jazyk ako > lingua vernacula < alebo > lingua nativa <, čím sa jasne naznačuje, že tento jazyk považovali za svoj domáci jazyk", prichádza k záveru, že „preto dnes nie je chybou, keď tento jazyk pre obdobie XV. a XVI. stor. označujeme i ako jazyk český alebo jazyk slovenský" (87). S týmto nemožno súhlasiť, pretože čeština i slovenčina boli už v minulosti dva samostatné, i keď veľmi príbuzné jazyky. Je dôležité rozlišovať ich i pre XV.—XVI. stor. Jazyk, ktorým písali Slováci v XV.—

XVI. stor., bol jazyk český, nie slovenský. Slováci používali vo funkcii spisovného jazyka v písaných štýloch češtinu, pretože slovenská národnosť nemohla si za nepriaznivých okolností, v ktorých sa formovala, utvoriť svoj samostatný spisovný jazyk. Čeština teda, ako to B. Varsik na str. 88 sám správne konštatuje, „konala na Slovensku funkciu spisovného jazyka slovenskej národnosti", a treba zdôrazniť, že mala „mimoriadne závažnú úlohu pri formovaní slovenskej národnosti" (E. Pauliny, Čeština a jej význam pri formovaní slovenskej národnosti v zborníku O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956, 108).

A ešte jednu poznámku terminologického charakteru. B. Varsik sústavne (napr. na str. 48, 57, 71, 88 a i.) používa na označenie češtiny používanej na Slovensku vo funkcii spisovného jazyka termín „písomný" jazyk, „písomná" čeština. V slovenskej jazykovednej literatúre sa v tomto význame používa termín „spisovný" jazyk, „spisovná" čeština. Nezdá sa nám potrebné zavádzať nový termín „písomný" (kalk z ruského „pisьmennyj"). Na prvý pohľad by sa zdalo, že B. Varsik používa termín „písomný" jazyk na zdôraznenie toho, že sa tento jazyk používal predovšetkým v písomných prejavoch, ale na mnohých miestach vidieť, že Varsik používa tento termín i pre ústne štýly spisovného jazyka (napr. na str. 48).

Napokon ešte na margo redaktorskej a korektorskej starostlivosti Vydavateľstva SAV poznamenávame, že by sa bola mala tejto publikácii venovať trocha väčšia pozornosť. Napr. na prvých dvoch stranách ruského resumé sú tri tlačové chyby, ktoré podstatne pozmieňajú obsah vety (na str. 403 XVI. stor. miesto XIV. stor., na str. 404 meno Hynko dvakrát ako Ginkoks). Takéto chyby vzbudzujú v nás totiž pochybnosti, či sa korektúra vydávaných listov a listín urobila dosť starostlivo a dôkladne, aby sa táto edícia mohla spoľahlivo používať pre potreby dejín slovenského jazyka.

Publikácia B. Varsika má význam pre slovenských jazykovedcov tak pre sprístupnenie materiálu pre jazykový výskum slovakizmov v staročeských pamiatkach zo západného Slovenska, ako aj pre úvodnú štúdiu, kde je množstvo poukazov na vzájomné hospodárske, politické i kultúrne styky česko-slovenské, ktoré vplývali na udomácňovanie češtiny na Slovensku vo funkcii spisovného jazyka.

K. Habovštiaková

ZEITSCHRIFT FÜR SLAWISTIK I, 1956, č. 1—4.

Slovanský ústav Nemeckej akadémie vied v Berlíne začal v minulom roku v NDR vydávať nový slavistický časopis *Zeitschrift für Slawistik*. Časopis vychádza štyri razy do roka pod vedením význačných nemeckých slavistov H. H. Bielfeldta, R. Fischera, Ferd. Liewehra a E. Wintera. Nový slavistický časopis uverejňuje štúdie, články, recenzie a zprávy z oblasti slovanskej filológie, etnografie a kultúrnej histórie Slovanov.

Pokúsime sa aspoň v krátkosti podať prehľad pozoruhodnejších lingvistických štúdií a článkov, resp. aj zpráv a recenzií, ktoré boli uverejnené v prvých štyroch číslach za rok 1956.

Problematika, ktorou sa autori vo svojich príspevkoch zaoberajú, je veľmi rôznorodá. Z prvého čísla si hodno povšimnúť štúdiu o slovanskej predpone *ot-* a baltskej predpone *at-* (3—10) od V. Machka a veľmi pozoruhodný článok F. Liewehra o expresívnych jazykových prostriedkoch v slovančine (11—27).

V ďalších príspevkoch L. Fahlbusch rozoberá slaviká v rukopisnom Daubovom Slovníku altenburského nárečia (28—31) a F. Repp sa zaoberá viedenským fragmentom Alexandreidy (32—38). Ten istý autor uverejňuje tu aj dosiaľ neznámy staročeský pisársky verš (39) s veľmi stručným komentárom. Vo viacerých informatívnych príspevkoch prináša toto číslo aj bibliografiu slavistických (112—137) a germanoslavistických (138—139) knižných publikácií a príspevkov za posledných desať rokov (1945—1955).

V druhom čísle odtláča J. Stanislav príspevok o postavení slovenčiny medzi slovanskými jazykmi (3—18), ktorý pred dvoma rokmi vyšiel v Slovenskej reči (XX, 1955, 133—144). Otázkami rusko-nemeckého slovníka sa zaoberá (19—34) H. H. Bielfeldt. Ferd. Liewehr má tu dva príspevky. V prvom rozoberá metriku Kijevských listov (35—48) a v druhom podáva výklad srbochorvátskeho a bulharského slova *nemoj* (89—92). V pozoruhodnej a obsiahlej kritickej štúdii V. Falkenhahn zaujíma stanovisko k základnej slavistickej otázke o vzniku, vývine a rozpade praslovanského jazykového spoločenstva (49—88). Východiskom sú mu viaceré štúdie a knižné práce poľského slavistu T. Lehra-Spławińského, ktoré riešia túto problematiku. Pozornosť literárnych historikov iste vzbudia neznáme súkromné listy J. Kollára, ktoré uverejňuje O. Feyl (121—135). Bohato sú v tomto čísle zastúpené aj recenzie domácich a zahraničných slavistických prác. R. Fischer pomerne stručne tu recenzuje aj veľké dvojzväzkové Stanislavovo dielo Slovenský juh v stredoveku (149—150).

Tretie číslo časopisu *Zeitschrift für Slawistik* je venované nemeckému etnografovi Edmundovi Schneeweisovi k jeho sedemdesiatym narodeninám. Jubilantovo životné dielo sa tu hodnotí v dvoch príspevkoch. Ďalšie príspevky na počesť jubilanta z technických príčin majú vyjsť až tohto roku. Jazykovednú problematiku v tomto čísle majú dva väčšie príspevky. F. Liewehr si všíma slovanské ohýbacie prípony (10—21) a V. Falkenhahn sa zaoberá prestavbou rekcie poľských slovies (22—38). E. Eichle v kratšom príspevku rozoberá starolužické slovo **mroka* (39—42) a J. Schütz má tu päťriadkovú poznámku k bulharskému slovu *grъzdav* (42). Temer tretinu rozsahu tohto čísla zaberajú recenzie knižných prác, medzi ktorými nechýbajú ani práce autorov slovenských (kriticky sa tu hodnotí a dopĺňa Ormisova Bibliografia J. Kollára) a českých (Běličove Dolská nářečí, Machkove Česká a slov. jména rostlin, atď.).

Posledné, štvrté číslo je venované nemeckému slavistovi Ferd. Liewehrovi. Pri príležitosti jubilantovej šesťdesiatky R. Fischer píše o jeho vedeckom raste (3—5) a podáva súpis knižných publikácií a príspevkov jubilanta od začiatku jeho vedeckej publikačnej činnosti až po dnešok. Na počesť jubilanta vyjdú aj ďalšie príspevky, a to v tohtoročných číslach. Fonologickou problematikou sa v svojom článku zaoberá M. Komárek. Všíma si vývin českého vokalického systému (14—32). V. Machek píše o expresívnom dĺžení samohlások v niektorých slovanských menách (33—40), kým J. Stanislav v príspevku na pokračovanie rieši otázku slovakizmov v staročeských pamiatkach (58—70). V ďalších príspevkoch K. Gabka hovorí o potrebe nahradiť tradičnú klasifikáciu vedľajších viet v ruštine klasifikáciou novou, pričom pre jeden druh vedľajších viet zavádza aj nový termín „weiterführende Nebensätze" [v našom chápaní „pričlenenie"] (71—84), J. Knobloch vysvetľuje pôvod a významový vývin českého slova *švanda* (85—92) a J. Schropfer sa zaoberá syntaktickými, frazeologickými a kmeňoslovnými zhodami medzi balkánskymi jazykmi (139—151).

Časopis si hneď od začiatku získal široký okruh prispievateľov, a to nielen z ra-

dov nemeckých, ale aj zahraničných slavistov (sovietskych, slovenských, českých atď.). Aj napriek širokému zameraniu (slavistika v širšom chápaní) časopis vyvolal živý záujem. Treba si len želať, aby slovenskí slavisti staršej i mladšej generácie v plnej miere využili aj toto ďalšie zahraničné slavistické fórum na oboznámenie slavistickej obce so slovenistickou problematikou.

I. Kotulič

Dr. VLADIMÍR ŠMILAUER, NOVOČESKÁ SKLADBA. OBECNÁ ČÁST. — Dr. JOSEF V. BEČKA, ZVUKOVÁ A CITOVÁ STRÁNKA VĚTY. Vyd. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1955. Strán 131. Brož. Kčs 4,30.

Štátne pedagogické nakladateľstvo v Prahe začalo vydávať na pomoc učiteľom individuálne študujúcim texty, potrebné pre ich ďalší ideologický, odborný a pedagogický rast. Ako prvý z textov vychádza *všeobecná časť* zo známej *Novočeskej skladby* od univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera a stať *Zvuková a citová stránka věty* z *Úvodu do českej štylistiky* od dr. Josefa V. Bečku. Obe práce sú v kruhoch odborníkov ako aj záujemcov o jazykové a štylistické otázky veľmi dobre známe. Tých, čo nemajú spomínané Šmilauerove a Bečkove práce, oboznamujeme s obsahom vydaných častí.

Všeobecná časť z *Novočeskej skladby* sa delí na tieto kapitoly: I. Druhy viet (A. Podľa vnútorného stanoviska hovoriaceho, B. Kladné a záporné), II. Vetné prvky (vetnočlenská platnosť jednotlivých slov vo vete), III. Základné vzťahy medzi vetnými členmi, IV. Skladobné prostriedky (A. Situácia a kontext, B. Mimika a gestá, C. Hudobné prostriedky, D. Poriadok slov a viet, E. Zhoda — kongruencia, F. Podriadenosť — rekcia, G. Spojovacie výrazy; tu aj: H. Odchýlky od pravidelnej gramatickej stavby). Ide teda o otázky, ktoré sa napr. v *Slovenskej gramatike* od Eugena Paulinyho — Jozefa Ružičku — Jozefa Štolca (Martin 1955, 2. a 3. vyd.) preberajú v kapitole Všeobecné poznatky o vete na str. 298—326. Pre slovenského čitateľa je veľmi užitočné porovnať obe práce a zamyslieť sa nad rozdielmi v chápaní niektorých gramatických javov a nad rozdielmi v spracovaní látky. Šmilauer rozlišuje podľa vnútorného postoja hovoriaceho päť základných druhov viet: oznamovacie (tu preberá aj rečnícku otázku a rečnícku odpoveď), zvolacie, opytovacie, rozkazovacie a želacie vety. Slovenská gramatika rozlišuje štyri základné druhy: oznamovacie, opytovacie, žiadacie (delia sa na rozkazovacie a želacie) a zvolacie. Rečnícka otázka sa tu spracúva v rámci opytovacích viet (zároveň je pripojený aj výklad rečníckej odpovede), rozkazovacie a želacie vety sú oproti Šmilauerovi spojené do viet žiadacích. Otázka delenia viet podľa vnútorného stanoviska hovoriaceho nie je definitívne riešená; najnovšie sa u nás dotkol otázky triedenia opytovacích viet Milan Urbančok v Jazykovedných štúdiách I, Spisovný jazyk, Bratislava 1956, 223—226. Vetný a členský zápor preberá Šmilauer v rámci výkladov o druhoch viet (Vety kladné a záporné), v Slovenskej gramatike sa táto otázka preberá v rámci samostatnej kapitoly Zápor, ktorou sa končia výklady o pravidelnej stavbe vety. Šmilauer vydeľuje (34—38) päť základných syntaktických vzťahov: A. Prisudzovanie (predikácia), B. Určovanie (determinácia), C. Prístavok (apozícia), D. Priraďovanie (koordinácia), E. Vsúvanie (parentéza — nulový syntaktický vzťah). Slovenská gramatika vydeľuje tri vzťahy: prisudzovanie, určovanie a priraďovanie. Apozícia sa pripája k určovaniu, parentéza sa nechápe ako osobitný syntaktický vzťah. Oproti

Slovenskej gramatike Šmilauer podrobne preberá syntaktické prostriedky (t. j. prostriedky, ktoré menia slovo alebo niekoľko slov na vetu). Vychádza z nepriamych prostriedkov (situácia a kontext) a prechádza na priame syntaktické prostriedky, v rámci ktorých rozlišuje prostriedky mimojazykové (mimika a gestá) a jazykové, a to pomocné (hudobné prostriedky a poriadok slov) a základné (zhoda, rekcia a spojovacie výrazy). Autor v rámci syntaktických prostriedkov preberá aj odchýlky od pravidelnosti gramatickej stavby (pozri str. 66—74), hoci podľa náčrtu základnej osnovy práce mali byť odchýlky spracované v rámci samostatnej kapitoly (označenej čís. V.), čo je jedine správne (pozri str. 9). V Slovenskej gramatike nie sú syntaktické prostriedky spracované s takou úplnosťou ako u Šmilauera. Niektoré prostriedky chýbajú (nepriame a mimojazykové), ostatné sú spracované vo všeobecnej časti (dôraz — vetný prízvuk a slovosled) alebo pri výkladoch jednotlivých vetných členov (zhoda a väzba; predtým stručne v kapitole Spájanie slov vo vete, str. 305 n.). Ináč kapitola Nepravidelnosti vo vetnej stavbe, ktorá je v Slovenskej gramatike na str. 324—326, rovnako ako u Šmilauera uzatvára všeobecnú časť (M. Marsinová v posudku Slovenskej gramatiky v SR XXI, 1956, 314 navrhuje zaradiť túto kapitolu skôr až za rozbor jednoduchej vety). Pri výklade nepravidelností bolo by však podľa našej mienky správne ešte dôraznejšie a výraznejšie oddeliť odchýlky, ktoré predstavujú syntaktické a štylistické chyby (anakolút a kontaminácia, ba aj zeugma), od nepravidelností, ktoré sa nepokladajú za chyby, naopak, využívajú sa zámerne ako štylistické prostriedky (druhy elipsy, okrem zeugmy). Termínom „nepravidelnosti vo vetnej stavbe" nepostihuje sa pri anakolúte, kontaminácii a zeugme ich syntaktická a štylistická nesprávnosť, teda ich negatívne hodnotenie.

Bečkova *Zvuková a citová stránka vety* podáva podrobný opis jednej stránky vety, čím sa podstatne rozširuje príslušný Šmilauerov výklad. Delí sa na tieto kapitoly: 1. O prízvuku. — 2. Rytmus poézie. — 3. Rytmus prózy. — 4. Vetné úseky, frázovanie a dynamická línia. — 5. Intonácia vety. — 6. Ľubozvučnosť a zvuková expresívnosť vety. — 7. Citové zafarbenie vety. Pridaný je zoznam najdôležitejšej literatúry.

Knihu uzatvárajú registre k obidvom častiam.

Príručku odporúčame každému záujemcovi o jazykové a štylistické otázky.

L. Dvonč

Pozoruhodná nenáležitá väzba. — V knihe Kataríny L a z a r o v e j *Omyly* v novele Béla Kiss je táto zložená veta: „Panebože, zabíja sa, ľudí sa zabíja, jedni chcú vraždiť za to, druhí za ono, to je strašný svet" (40.) Povšimneme si vety *zabíja sa, ľudí sa zabíja.*

Sloveso *zabiť — zabíjať* je predmetové a prechodné. Spája sa s predmetom v štvrtom páde, napr.: *zabiť (zabíjať) hada, psa, diviaka, prasa, muchu, komára, vola, človeka.* Pri slovesách tohto typu sa zvyčajne vyjadruje, k t o vykonáva označenú činnosť (agens) a k o h o svojou činnosťou zasahuje (patiens), napr.: *Bača rúbe drevo. Chlapec hádže skaly. Mäsiar zabíja vola.* Sú však prípady, keď sa z rozličných príčin nevyjadruje, k t o vykonáva danú činnosť, inokedy zasa, keď sa nevyjadruje, k o h o / č o vykonávateľ príslušnou činnosťou zasahuje, a napokon sú aj také prípady, keď sa nevyjadruje ani vykonávateľ činnosti, ani to, čo je činnosťou zasiahnuté (ani agens ani patiens).

Uveďme všetky tri možnosti.

1. *Rúbe sa drevo. Hádžu sa skaly. Zabíja sa vôl.*

Vo všetkých prípadoch hovoriacemu ide o to, aby vyjadril, že sa vykonáva istá činnosť, ktorá zasahuje istý (označený) predmet. Nezáleží mu na tom, kto onú činnosť vykonáva, i keď ani on, ani ten, ktorému sa táto veta adresuje (spolubesedník), nepochybuje, že činnosť má svojho jednotlivého alebo kolektívneho vykonávateľa. Keď porovnáme tieto vety s vyššie uvádzanými, zistíme, že vec (v širšom zmysle slova) zasahovaná činnosťou, stala sa podmetom (zo štvrtého pádu sa dostala do prvého) a zvratné zámeno vylúčilo vykonávateľa (agensa) činnosti. Nepochybne zvratné zámeno *sa* nevyjadruje, že príslušný podmet (patiens) vykonáva uvedenú činnosť sám a na sebe. (Drevo sa nerúbe samo; skaly sa samy nehádžu; vôl sa sám nezabíja.) Ide napospol o podmety, ktoré nie sú od svojej prirodzenosti schopné vykonávať príslušnú činnosť.

2. *Bača rúbe. Chlapec hádže. Mäsiar zabíja.*

V týchto vetách sa vyjadruje, kto vykonáva príslušnú činnosť, no nevyjadruje sa to, koho činnosťou zasahuje.

3. *Rúbe sa. Hádže sa. Zabíja sa.*

Vety vyjadrujú činnosť ako takú — bez agensa a bez patiensa.

Veta *Zabíja sa* je celkom správna. Nevyjadruje sa v nej, ani k t o zabíja, ani č o / k o h o zabíja, hovorí sa v nej iba to, že taká činnosť sa uskutočňuje.

Teraz si povšimneme vetu *Ľudí sa zabíja.* V nej sa vyjadruje to, čo je zasahované činnosťou, a nevyjadruje sa vykonávateľ (typ 1. Zabíja sa vôl). V tejto vete má byť podmet v prvom páde. Veta má teda znieť takto: *Ľudia sa zabíjajú.*

Lenže je tu ťažkosť. Podstatné meno, ktoré bolo zasahované činnosťou (povedzme: „Zločinci zabíjajú ľ u d í") a bolo v predpokladanej vete predmetom, je schopné vykonávať príslušnú činnosť. Takže keď vylúčime vykonávateľa činnosti pomocou zvratného slovesa, činnosť sa chápe ako taká, ktorú plurálny podmet (predtým predmet) vykonáva na sebe: *Ľudia sa zabíjajú* (=ľudia zabíjajú s a m i s e b a) alebo vykonáva vzájomne, recipročne (ľudia zabíjajú ľudí — j e d e n d r u h é h o).

V úsilí vyjadriť, že ide o jednostrannú (nie recipročnú) činnosť, autorka ponechala pomenovanie osoby zasahovanej dejom (patiensa) v akuzatíve: „Ľ u d í sa zabíja". Túto vetnú konštrukciu nepokladáme za správnu. Treba si zvoliť iný postup. Vetu treba upraviť tak, aby mala sloveso v nezvratnej tretej osobe množného čísla — čiže dať jej podobu viet s takzvaným neurčitým podmetom: *Ľudí zabíjajú.* Možné by bolo aj druhé riešenie: použiť vetu *Ľudia sa zabíjajú* a chápať ju v zmysle (lepšie, „pod dojmom") predchádzajúcej *(zabíja sa)* nerecipročne, teda tak, že ľudia sú len patiensom, nie aj agensom činnosti.

Navrhujeme teda dve riešenia:

a) ... *zabíja sa, ľudí zabíjajú ...;*

b) ... *zabíja sa, ľudia sa zabíjajú ...*

Autorkin zámer očividne spĺňa len riešenie a). Stretávame sa tu s pozoruhodným prípadom, keď štylistickému zámeru nezodpovedal konštrukčne ani jeden z možných typov a siahlo sa po konštrukcii (kontaminovanej), ktorú nepokladáme za správnu. (Pozri k tomu E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa,* 74 n.)

G. Horák

Jednotlivec — jednotlivkyňa. — V denníku Pravda sme čítali: *U jednotlivkýň bola prvá Rumunka Strugarová* (XXXVIII, 1957, čís. 52, 5 b). Našu pozornosť upútalo tu nové slovo *jednotlivkyňa.* Toto slovo je odvodené od slova *jednotlivec* pomocou prípony *-kyňa.* Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (59, § 61) tvoria sa od podstatných mien mužského rodu na *-ec* prechýlené ženské podstatné mená dvojako. Ak mená na *-ec* majú význam „obyvateľ" alebo „príslušník, prívrženec", tvoria sa príponou *-ka,* napr. *Japonec — Japonka, stachanovec — stachanovka, mičurinec — mičurinka.* Naproti tomu k menám zamestnania na *-ec* sa tvoria ženské formy príponou *-kyňa,* napr. *letec — letkyňa, umelec — umelkyňa, prírodovedec — prírodovedkyňa.* Podľa toho slovo *jednotlivkyňa* by nebolo správne utvorené, pretože nepredstavuje meno zamestnania. V skutočnosti však ide o neúplnú formuláciu Pravidiel. Slová *letec, umelec* a *prírodovedec* nemusia byť koniec-koncov názvami zamestnania (aj keď často o tieto názvy ide). Slovenská gramatika Paulinyho — Ružičku — Štolca (2. a 3. vyd. Martin 1955) zaraďuje slovo *letec* k činiteľským menám (125) a slovo *umelec* k menám nositeľa vlastnosti (127). Aj mnohé iné slová tvoria ženskú formu na *-kyňa* a jednako nejde vždy o meno zamestnania, napr. *poslanec — poslankyňa* (hoci v niektorých štátoch ide o meno zamestnania), *zajatec — zajatkyňa, znalec — znalkyňa, plavec — plavkyňa* atď. Prípona *-kyňa* sa podľa toho nepripína jedine k menám zamestnania na *-ec,* ale aj k iným podstatným menám s touto odvodzovacou príponou, čo ukazuje, že tvorenie *jednotlivec — jednotlivkyňa* je správne.

Potrebu nového slova *jednotlivkyňa* ako ženského podst. mena si vynútila okolnosť, že ženy sa dnes zúčastňujú na podujatiach, na ktorých ide často o špeciálnu účasť žien (napr. na športových podujatiach, kde sú osobitné kategórie pretekov pre ženy). V prípade, že sa hovorí iba o ženách, používanie mužského tvaru by pôsobilo neprirodzene a z hľadiska vyjadrovacieho nebolo by presné a výstižné. Napokon odporovalo by to aj gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny. Podstatné mená mužského životného rodu sa síce často používajú na označenie osôb mužského i ženského pohlavia, ale jedine v tom prípade, že sa myslí alebo predpokladá účasť osôb oboch pohlaví. Takto sa mužské životné podstatné mená používajú na označovanie príslušníkov národov (napr. Francúzi, Nemci, Slo-

váci, Česi), príslušníkov záujmových, politických a iných spoločenských skupín (napr. *pohania, kresťania, demokrati, Zvolenčania, študenti, jednotlivec),* na označovanie príbuzenských dvojíc (napr. *kmotrovci, rodičia*) a rodín alebo skupín prívržencov (napr. *Kohútovci, bernolákovci*). (Príklady a delenie skupín preberáme zo Slovenskej gramatiky, 134—135, § 175; vzhľadom na materiál bolo by však potrebné klasifikačný systém rozšíriť o ďalšiu skupinu, príp. skupiny.) Ukazuje sa, že slovo *jednotlivkyňa* je potrebné v tom prípade, keď ide o postihovanie osôb ženského pohlavia. Používanie tohto slova nevylučuje však možnosť používať slovo *jednotlivec* (ako mužské životné podstatné meno) aj na označovanie osôb ženského pohlavia, ale jedine v tom prípade, keď ide o označovanie jednotlivcov z väčších rovnorodých skupín, kde ide o účasť osôb mužského aj ženského pohlavia. Mužské životné podstatné meno *jednotlivec* použijeme v prípade ako: *Mnohí jednotlivci boli skutočne vynikajúci, najmä Nový, Podhradská, Čierny a Kupcová.* Keď však pôjde len o osoby ženského pohlavia, použijeme slovo *jednotlivkyňa: Mnohé jednotlivkyne boli skutočne vynikajúce, najmä Nová, Podhradská, Čierna a Kupcová.*

Z rozboru vychodí, že slovo *jednotlivkyňa* je správne utvorené a je potrebné z hľadiska vyjadrovacích potrieb, ktoré spĺňa jazyk ako dorozumievací prostriedok ľudí.

L. Dvonč